

Akademie věd
České republiky

Strategie AV21

Špičkový výzkum ve veřejném zájmu

Kateřina Vojtíšková,
Věra Patočková, Renáta Mikešová

Vztah obyvatel k přírodě a její ochraně. Sociologická perspektiva

VÝZKUMNÝ PROGRAM

ROZMANITOST ŽIVOTA A ZDRAVÍ EKOSYSTÉMŮ

Obsah

Život v antropocénu ————— **3**

Přístup sociologie a sociálních věd k otázkám životního prostředí ————— **4**

    Environmentální sociologie - přístupy ke studiu ————— **7**

    Environmentální hnutí a sítě ————— **10**

    Hodnotové proměny a zájem o životní prostředí ————— **14**

Česká ochrana přírody - vývoj, instituce a aktéři ————— **18**

    Ochranáři přírody, ekologické nevládní organizace
    a environmentalismus ————— **22**

    Výzkumy o vztahu k životnímu prostředí ————— **27**

Sociologický výzkum - postoje a aktivity lidí se zájmem
o přírodu a životní prostředí ————— **30**

    Vzorek - zainteresovaná veřejnost ————— **32**

    Participace v organizacích ochrany přírody a životního
    prostředí ————— **33**

    Zapojení do aktivit na podporu životního prostředí ————— **37**

    Zapojení do ochranářských aktivit ————— **39**

    Proenvironmentální chování ————— **40**

    Spotřeba - konzumace jídla ————— **43**

    Kontakt s přírodou ————— **44**

    Aktivity v dětství ————— **45**

Hodnocení péče České republiky o ochranu životního prostředí
a činnosti institucí ————— **48**

Naléhavost problémů z oblasti ochrany přírody a životního
prostředí ————— **54**

Hodnocení závažnosti globálních problémů ————— **56**

Závěr ————— **59**

Zdroje, doporučená literatura ————— **62**

Seznam grafů ————— **65**

Život v antropocénu

„Naším děsivým neštěstím je, že věda tak primitivní se vyzbrojila zbraněmi tak moderními a strašlivými a že když tyto zbraně obrátila proti hmyzu, obrátila je bezděky proti zemi samé.“ (Carsonová [1962] 1996)

Žijeme v **antropocénu** – v **epoše člověka**, alespoň tak to ve třetím tisíciletí vidí stále více vědců a uvádí to i Bedřich Moldan v knize *Podmaněná planeta* (2015). Životy lidí i ostatních tvorů na světě definuje evolučně úspěšný druh rodu *Homo* – člověk. Málodko pochybuje o tom, že právě lidské aktivity, ohromující rozvoj technologií a hospodářský výkon, populační nárůst, urbanizace a globalizace se staly zásadním činitelem ovlivňujícím prostředí od lokální úrovně až po globální. Každodenní životní podmínkou člověka ve společnosti 21. století je globální riziko, se kterým se musí jednotlivci vypořádat (Beck 1995). V posledních desetiletích roste (nejen v bohatých zemích) mezi veřejností i odborníky *pocit znepokojení a obav* z nepříznivých důsledků dopadů lidské činnosti na zdraví, přírodní prostředí či přímo z ekologické krize.¹ S těmito pocity souvisí uvědomování si *potřeby jednat* a vychýlit či zvrátit nepříznivou trajektorii. Nejčastěji se v této souvislosti mluví o potřebě zabezpečit **trvale udržitelný rozvoj** a dosáhnout **souladu mezi člověkem a přírodou**.

Ekologická krize je (především) krizí společenskou, krizí lidskosti, jejímž kořenem je podle kritických přístupů lidská nezodpovědnost a panství či nadvláda člověka nad přírodou. Ekologická krize je vnitřně propojená s krizemi sociálními, ekonomickými i politickými jako krize vládnutí (Kolářský 2011, Suša, Šťáhel 2016). Řešení je proto třeba hledat v sociální a kulturní oblasti, v duchovním základu lidské civilizace, který v sobě obsahuje „nevyhlášenou válku se Zemí“. Ekonomové i někteří sociologové vůči takové kritice civilizace mohou zaujímat odstup, poukazovat na ne zcela opodstatněný hodnotový soud a pesimismus, zkoumat role veřejných institucí, vědy či občanské společnosti při spouštění sociální změny prostřednictvím občanské mobilizace. I oni však fenomén pocitu života v krizi musí vzít v úvahu, protože se stal součástí definice naší situace.

V textu navážeme na přístupy, které předpokládají, že se analýzy otázek přírody, krajiny a životního prostředí bez sociálněvědního zkoumání dost dobře neobejdou a že tyto vědy mají co nabídnout těm, kteří o poznávání těchto témat projevují zájem.

¹ Přelomové jsou knihy *Tiché jaro* Rachel Carsonové (1962) a *Limity růstu* připravené týmem MIT (1972).

Modrásek bahenní (foto Pavel Marhoul)

Přístup sociologie a sociálních věd k otázkám životního prostředí

Na úvod malé vysvětlení – chceme čtenáře a čtenářky upozornit na to, že (environmentální) sociologie je od počátku vědou multiparadigmatickou, což znamená, že různé školy a autoři přistupují k jednotlivým jevům z odlišných pozic, vycházejí z odlišných předpokladů, využívají jiný typ dat a metodologických postupů, odlišně se mohou stavět k tématu ne-/hodnocení ve vědě a objektivitě. Realistické přístupy vycházejí z představy o jedné objektivní pravdě. Kladou si za cíl podobně jako přírodní vědy definovat zákonitosti, které *vysvětlí* jevy jako kauzální řetězce příčin a následků. Vedle toho se v podstatě od počátku prosazují i přístupy bližší humanitním oborům, které se snaží o *porozumění významu* kulturních jevů. Zdůrazňují důležitost interpretace, porozumění a roli komunikace při definici reality nebo sociální konstrukci problémů. Empiričtí výzkumníci se opírají o data, ze kterých rekonstruují skutečnost, teoretici data příliš nepotřebují, nabízejí racionální výklad skutečnosti. Zatímco některým stačí zkoumat slova, pragmatici raději zkoumají praxi – činy. Sociálněvědní výklad odráží složitost lidské společnosti a myslí, nenabízí jediný správný pohled, jak definovat problémy, natož pak jak je řešit či

překonávat. Sociologie je pluralitní obor, jehož výstupy odráží komplexitu zkoumaných jevů. Téma vztahu k přírodě a problémů životního prostředí je velmi košaté.

Již od svého vzniku v druhé polovině 19. století se sociologie zabývá studiem mechanismů, které provázejí kulturní a sociální změny. Takovou změnou byl přechod mezi tradiční a moderní společností doprovázený nárůstem intelektualizace a racionalizace, „odkouzlením světa“ (Max Weber). Průmyslová společnost přinesla velké sociální výdobytky, a také do té doby nebývalou devastaci přírody. Sociologie se relativně donedávna zabývala především vnitřními aspekty společnosti a ponechávala přírodu přírodním vědám. Ulrich Beck jmenuje celou řadu důvodů, které překážely přijetí ekologického tématu sociologií – např. nutnost spoléhat na poznatky přírodních věd, určitá módnost tématu, problém, jak téma metodologicky uchopit. Ačkoli pro porozumění a výklad sociálních změn je vztah společnosti a životního prostředí podstatný, teprve v sedmdesátých letech 20. století se v reakci na rostoucí aktivismus ochrany životního prostředí² vyprofilovala **environmentální sociologie**. V počátečních fázích měla tato disciplína za cíl studium interakcí mezi společností a životním prostředím, rozpoznání a popis klíčových faktorů, které se podílejí na přetrvávající krizi životního prostředí. Později přibyla i snaha hledat nejúčinnější mechanismus environmentální reformy, zlepšit stav a stanovit organizační předpoklady udržitelné společnosti (Dunlap, Catton 1979).

Studium interakcí mezi společností a ekosystémy představuje náročný úkol a poskytuje velmi široké pole pro vědecký výzkum. Sociologie se nezabývá ani tak vztahem jednotlivce k přírodě (což je doménou psychologie), nýbrž zaměřuje se na veřejné otázky a fungování mechanismů ve společnosti. Studuje vliv různých aktérů a institucí, sociální nerovnosti, vztah určitých sociálních kategorií, tříd, statusových skupin, států k ochraně přírody a životního prostředí, diverzitu uvnitř environmentálního hnutí. Environmentální sociologie také zkoumá různé teoretické a metodologické přístupy, z nichž si vybrané stručně představíme.

Část sociologů poukazuje na význam tzv. **sociálního konstruování reality**, které se může týkat také ekologických problémů (viz **rámček 1**), samotného vztahu k přírodě nebo vědeckých poznatků. Někdo by mohl namítnout, jak je možné bagatelizovat tak podstatné skutečnosti tím, že jsou vykonstruované či vymyšlené. Sociologové ovšem netvrdí, že konstruování zmenšuje závažnost reality. Jen ukazují, že to, co považujeme za dané a pravdivé, bývá ve skutečnosti společným výtvozem konkrétních aktérů (subjekty, organizace, instituce, věci, data). Často také sociologové poukazují na to, jak někteří aktéři spojují síly, vytvářejí koalice a sítě, argumentují, jakými zdroji disponují, na které spojení se spoléhají, jak vykonávají odlišnou moc a utváří asymetrie.

² Za katalyzátor environmentálního hnutí je považována publikace knihy *Tiché jaro* (1962) biologky Rachel Carsonové, která popisuje ničení ekosystémů a zdravotní rizika kvůli v té době široce používaným pesticidům v zemědělství. Autorka také tvrdí, že lidé mají právo na bezpečné životní prostředí a obětem musí být přiznán nárok na odškodnění.

Sociologie může nabídnout výstupy výzkumů veřejného mínění a velká dotazníková šetření. Většina sociologů má ale snahu překročit tuto spíše deskriptivní rovinu a z rozličných perspektiv kriticky reflektovat realitu, zpochybnit mnohdy jakoby samozřejmé nahlížení selského rozumu a nabídnout „sociologickou imaginaci“ (Charles W. Mills).

Rámeček 1. Mizení biodiverzity – úspěšná „kariéra“ jednoho globálního problému

Ochrana biodiverzity či biologické rozmanitosti patří vedle globálního oteplování (klimatické změny) již po desetiletí **k předním tématům životního prostředí**, což potvrzuje mimo jiné Úmluva OSN přijatá mezinárodním společenstvím v roce 1992. Dodnes ztráta biologické rozmanitosti figuruje v samém centru problémů na různých úrovních – světové, celoevropské i národní. Víte například o tom, že roky 2011 až 2020 byly Spojenými národy vyhlášeny Desetiletím biodiverzity nebo že v březnu 2016 přijala česká vláda národní *Strategii ochrany biologické rozmanitosti* do roku 2025?

Co pomohlo složitému, teoretickému a relativně nově vytvořenému konceptu – biodiverzitě – k jeho proslulosti? Sociolog John Hannigan poukazuje na celou řadu okolností.

Především snižování biologické rozmanitosti představuje významnou ekonomickou a politickou otázku, zejména ve vztahu k zemím globálního jihu. Pro ně může být biodiverzita zdrojem zahraničního obchodu a příležitostí, jak získat přístup k nejnávýspěšjším biotechnologiím. Podnikatelé či korporátní sektor vidí v biodiverzitě příležitost pro zisk.

Tento problém obsáhl dvě dobře zavedená odvětví – mezinárodní rozvoj a globální síť ochránců přírody (síť neziskových organizací spojených s OSN).

Problém se také mohl napojit na problematiku ohrožených druhů, kterou veřejnost vnímá silně emocionálně. V časopisech a televizních dokumentech se pravidelně zobrazuje téma vymírání na relativně omezeném počtu charismatických druhů – velryby, gorily, tuleni. Ti mají i své „mluvčí“, jako jsou Jane Goodallová nebo Jacques-Yves Cousteau. Biodiverzita dává vymírání druhů teoretický základ, který mu chyběl. Umístění biologické rozmanitosti do centra aplikovaného oboru ochránářská biologie (formálně uznaný v roce 1985) pomohlo překonat jinak nevyhnutelný cyklus zájmu o problém. Ochránářská biologie poskytuje problému ztráty biodiverzity těžiště, kolem kterého se pohybuje na scéně mezinárodní diplomacie, a zároveň problém posunuje díky novým poznatkům z výzkumů. Uznání ztráty biodiverzity jako závažného problému pomohla také činnost známých osobností a popularizátorů vědy, jako byli manželé Ehrlichovi, entomolog Edward O. Wilson nebo autor populárně naučných bestsellerů Jared Diamond (Hannigan 2014).

Možnost a vhodnost přistupovat k tématům tzv. **hodnotově neutrálně** jsou dodnes předmětem sporu. Hodnotovou neutralitu (sociálních) vědců spojujeme především s klasickým sociologem Maxem Weberem (1998). Podle něj může sociální věda sloužit pouze jako prostředek napomáhající politickému rozhodování, pro které je charakteristické prosazování určitých hodnot na úkor hodnot jiných. Tento sociálněpolitický charakter problémů, přesah do otázek kultury, ve kterých proti sobě stojí různé hodnoty, určuje, že jej nelze vyřešit na základě technických úvah. Vědec má podle něj nabídnout analýzu prostředků a důsledků, jež mohou nastat při jejich použití, a nabízet možnost rozhodnout se na základě znalosti i těchto skutečností. Postpozitivistická věda druhé poloviny 20. století zpochybnila možnost *hodnotové neutrality* ve vědě. Poukázala na to, že mnohdy se pod pláštíkem hodnotově neutrální vědy prosazují určité hodnoty, které jsou přijímány jako samozřejmé, spojené se statem quo. Ten v dnešní globální společnosti znamená také drastické prohlubování sociálních nerovností a nebývalou koncentraci bohatství, jak nedávno přesvědčivě ukázal francouzský ekonom Thomas Piketty v díle *Kapitál v 21. století* (2015).

Souvislostmi mezi environmentálními tématy a sociálními či kulturními fenomény a jejich vzájemným ovlivňováním se zabývají specializované obory přírodních věd (ochranářská biologie, ekologie) i celá řada společenskovedních disciplín, přístupů, mezioborových spoluprací – filozofie životního prostředí (Kohák 2000; Suša, Stáhel 2016), kulturologie či kulturní ekologie (Sokolíčková 2012), právo životního prostředí (Müllerová, Stejskal 2013), ekologická a environmentální ekonomie (Cudlínová 2012), ekologická etika (Skýbová 2011), psychologie (Krajhanzl 2014) či politologie, hraniční interdisciplinární obory jako environmentální ekonomie, politická geografie, ekopsychologie, sociální, politická či morální ekologie. Sociologie (životního prostředí) je jen jedním z oborů, jejichž hranice nakonec nejsou jednoznačné. Mnohé přístupy se vzájemně ovlivňují a doplňují, reagují na sebe a obohacují.

Environmentální sociologie – přístupy ke studiu

Environmentální sociologové se snaží teoreticky i empiricky začlenit životní prostředí do sociologických analýz, provázat sociální a ekologický systém. Chápu environmentální problémy jako výsledek lidské sociální organizace a v analýzách dokumentují také dopady environmentálních problémů, které nezasahují lidstvo rovnoměrně. Negativní důsledky pociťují především skupiny s nižším statutem, které disponují menší mocí. Podstatným předmětem zájmu je uvědomování si ekologických problémů ve společnosti a přístupů k řešení těchto problémů ze strany různých aktérů. Sociální vědy studují i to, jak různí aktéři, národní státy i globální společenství hledají odpověď na současnou environmentální výzvy.

Konfliktuálně zaměřené přístupy předpokládají, že řešení v podobě změny sociální organizace nevyhnutelně doprovází konflikt zájmů, ve kterém jedni vítězí a druzí prohrávají („hra s nulovým součtem“). Není proto překvapením, že návrhy na řešení se potýkají s odporem těch, jejichž bezprostřední zájmy by byly ohroženy a nesly by náklady změn ve prospěch lepšího životního prostředí (např. ropné společnosti). Konsenzuální proud myšlení staví na představě možnosti najít řešení prospěšné pro všechny strany („win win“ strategie). Domnívají se, že postupné kroky proměny k ekologicky příznivější společnosti jsou zároveň příležitostí pro byznys.

Předmětem studia jsou politiky, instituce, technologie a aktéři – vlády, znečišťovatelé, organizace občanské společnosti nebo spotřebitelé a jejich volby. Jak je v současnosti běžné, teoretizující výklady i empirická zjištění se stávají součástí praxe, volby politik a reflexe společností. Zjednodušeně lze odlišit **dva hlavní typy problémů**, kterými se zabývá existující literatura:

1. příčiny či důvody ničení životního prostředí;
2. vzrůst environmentálního uvědomění a hnutí.

Nemělo by příliš význam vyjmenovávat celou řadu teoretických přístupů sociologie a příbuzných oborů, které se týkají naší problematiky (např. Hannigan 2014, Dryzek 2005). Sociálněpsychologické teorie českým čtenářům představil Jan Krajhanzl (2014), my se blíže zaměříme pouze na teorii kolotoče výroby, ekologickou modernizaci, později zmíníme nové environmentální paradigma a post-materialismus.

Podle **teorie kolotoče výroby**,³ prvně formulované v USA v druhé polovině sedmdesátých let Allanem Schnaibergem a dále rozpracované Adamem S. Weinbergem a Davidem N. Pellowem, jsou systém výroby a ekologický systém provázané – lidské společnosti závisejí na tocích energie z přírody a podléhají stejným termodynamickým zákonům jako vše ostatní na Zemi. Teorie se zaměřuje především na stranu produkce, nikoli spotřeby a vykresluje společnost jako přešlapující na místě a nepohybující se vpřed. Zvyšování ekonomické výroby vidí jako hnací motor stále většího ničení přírody a životního prostředí. S větší komplexitou lidských společností a globálním kapitalismem se tlak člověka na okolí zvyšuje a ústí do konfliktů. Allan Schnaiberg pojmenovává stav napětí mezi rostoucí výrobou a ekologickými limity jako **socioenvironmentální dialektiku**, která musí být překonána jistým typem syntézy s různými dopady na výrobu, životní prostředí a sociální nerovnosti. Cílem výroby je dosahovat co největšího zisku pro vlastníky a investory. Nárůst zisků otevírá investice do vývoje nových technologií, nárůst globální soutěže a volného obchodu tedy zvětšuje ekonomickou a politickou moc investorů a manažerů.

³ V originále *treadmill of production*. Jan Urban (2014) použil překlad „běžící pás výroby“. Kapitulu lze doporučit zájemcům o podrobnější výklad teorií environmentální sociologie.

Nejvhodnějším řešením napětí mezi výrobou a životním prostředím je podle autorů této teorie ekologická syntéza, která spočívá v poklesu výroby a poklesu nerovností, čímž dává do souladu ekologický a sociální systém (populace, technologie, organizace). Úspěšnou cestou vpřed by mohly být koalice sociálních skupin uvnitř sociálního hnutí, tedy nejen environmentálních organizací, ale i dalších aktivistických skupin (odborníky, hnutí za ženská práva, lidská práva, etnické menšiny, udržitelné zemědělství, spotřebitelské organizace apod.), které by se zabývaly ekologickou racionalitou i sociální spravedlností.

Tito teoretici kritizují dokonce některé snahy chránit životní prostředí. Recyklaci odpadů například považují za úsilí, které lidem poskytuje iluzi, že tříděním odpadu kompenzují svůj (ekologicky nákladný) životní styl a mohou i nadále konzumovat podle libosti. Zastánci teorie kolotoče výroby se přitom domnívají, že vzorce chování lidí ve vyspělých společnostech jsou dlouhodobě neudržitelné a třídění odpadů „to nezachrání“. Teorie je kritizovaná jako příliš materialistická, opomíjející kulturní faktory a jejich podíl na možném řešení problémů životního prostředí.

Teorie ekologické modernizace je v podstatě antitezí teorie kolotoče výroby, která má svůj počátek v osmdesátých letech v západní Evropě (J. Huber, M. Jänicke, A. Mol, G. Spaargaren nebo M. Hajer). Můžeme ji řadit do proudu neoliberalních teorií a považovat za environmentalistickou normu devadesátých let. Jedná se o systém přesvědčení a sociálněvědeckou interpretaci environmentálních reformních procesů, které probíhají na různých úrovních. Teorie uznává nepříznivý vliv liberálního kapitalismu a volného trhu na životní prostředí, ale věří, že je možné reformovat kapitalistickou ekonomiku a skloubit modernitu, ekonomický růst a kapitálovou akumulaci. Studie se zabývají tím, jak se různé instituce a sociální aktéři snaží začlenit environmentální ohledy do každodenního fungování, rozvoje a vztahů s druhými i s přírodním světem. Zájem o životní prostředí se stává nedílnou součástí institucí, hodnot, kultur a praktik. Ekologická modernizace se nezabývá tolik konkrétními způsoby, jak vylepšit životní prostředí, ale spíše jak nastavit sociální a institucionální podmínky, které mají tento cíl zajistit. Rychlý vzestup teorie souvisel se stejným naladěním s mnoha intelektuálními a širšími politicko-ekonomickými faktory většinou mimo (environmentální) sociologii. Ekologická modernizace se stala dominantním diskurzem environmentální politiky vyspělých zemí.

Předpokladem je, že tržní ekonomika a princip soutěže svědčí kreativitě a kapitalismus je dostatečně flexibilním systémem k vytvoření udržitelné společnosti, pokud se bude dále modernizovat a rozvíjet. Teorie staví na postmoderním pojetí reflexivní modernizace, tedy modernity, která kriticky přehodnocuje svá přesvědčení a praktiky ve světle nových informací a znalostí. Potřebné ekologické změny má přinést využití vědeckého poznání a zavádění nových technologií více šetrných k životnímu prostředí. Stát i průmysl uznaly přírodu jako veřejný statek a čerpání přírodních zdrojů bez ohledu na ekologické důsledky přestalo být společensky únosné a legitimní.

Ekologická modernizace je politický projekt snažící se o dosažení rozvoje zohledňujícího ekologickou dimenzi, tedy propojení ekonomických a ekologických ohledů. Ekologická péče se stává manažerským problémem, který má stavět na odhadu rizik (analýza nákladů a přínosů). Environmentální problémy jsou výzvou pro inovaci a ekologické škody podnětem k novému růstu. K řešení ekologické krize pomáhají nové institucionální formy partnerství aktérů environmentální politiky, ve kterých mají významný vliv expertní organizace.

Príslib tržního řešení environmentálních problémů není v rámci globální politiky ani akademického výzkumu přijímán bez výhrad. Ačkoli ekologické uvědomění začalo ovlivňovat celou společnost jako zdroj inspirace, neprojevalo se to na celkovém zlepšování životního prostředí. Firmy využívají greenwashing – zelenou rétoriku, která se nepromítá do větších činů. Ekologická modernizace je spíše technokratickým projektem a odpovědí potlačující radikální ekologický diskurz. Některé mezinárodní sociologické výzkumy poukazují na pokles zájmu o životní prostředí mezi lety 1993 a 2010 u veřejnosti, který se vysvětluje únavou z problému, jenž byl předmětem zájmu již příliš dlouho. Veřejnost je více obeznámena s pochybeními vědců, nepřesnosti nebo přehánění v médiích vnesly větší zmatek a nejistotu do již tak obtížné veřejné a často silně politizované debaty – například o vlivu člověka na změnu klimatu a její dopady. Po globální ekonomické krizi po roce 2008 se vrací jako legitimní cíl politika nastartování ekonomického „zeleného růstu“, který má zohlednit ekologickou a sociální (inkluze) dimenzi (Vávra, Cudlínová, Lapka 2014).

Environmentální hnutí a sítě

Mezi významné účastníky společenských změn patří **sociální hnutí**, jejichž aktéři usilují o sociální změnu, pojmenovávají a definují problémy, pojmenovávají rovněž jejich příčiny a důvody vzniku, hlavní viníky a nabízejí možnosti řešení křivd. Ochrana přírody a životního prostředí jsou relevantními oblastmi pro studium vazeb mezi sociálním hnutím, veřejnou participací a zapojením občanské společnosti do rozhodovacích postupů.

V sedmdesátých letech vstupují na scénu tzv. **nová sociální hnutí**, která se liší od tradičních hnutí (dělnické odbory) v tom, že kladou důraz na kulturní (spíše než ekonomické) aspekty, na hodnoty, vyjadřování identit, boj za práva etnických menšin a žen, vystupují proti poškozování životního prostředí, proti válce. Protivníci těchto hnutí nejsou tak snadno identifikovatelní jako v případě odborů. Sociální hnutí tvoří neformálně organizované, horizontální sítě aktivistů s dobře definovanými kolektivními identitami, které využívají různé repertoáry jednání (včetně konfliktnějších) (Saunders 2013). Na počátku tvořili hnutí především bílí muži střední třídy. V devadesátých letech se ekologický aktivismus v USA rozšířil i mezi černé obyvatelstvo vyburcované knihou, která poukazovala na umístování toxického odpadu v místech

s nejnižším odporem obyvatelstva – v místech, kde žijí lidé jiné než bílé rasy. Rozšíření zájmu o životní prostředí je možné přiřadit i rozvoji **globální občanské společnosti**. Environmentální hnutí se zaměřuje na témata různě politicky průchozí. Kvůli těmto rozdílům mezi tématy někteří autoři tvrdí, že nemá smysl mluvit o hnutí jako takovém, ale spíše se zaměřovat na cíle kampaní a zasíťované organizace a jejich pozici v hnutí.

Proč se ale masové **environmentální sociální hnutí** zrodilo v šedesátých a sedmdesátých letech právě v Severní Americe a západní Evropě? Co způsobilo růst environmentálního uvědomění? Vysvětlení mohou být různá:

- hypotéza reflexe – došlo ke zhoršení životního prostředí, široké spektrum nových environmentálních problémů, ohrožení zdraví, kvality života;
- post-materialistická teze – vychází z teorie hierarchie potřeb, nové generace vyrůstající v prostředí uspokojených základních životních potřeb se zabývají více právy menšin nebo životním prostředím;
- teze nové střední třídy – nárůst vlivu lidí s vyšším vzděláním, u kterých převažuje kulturní kapitál, pracují ve veřejném/neziskovém sektoru (vysocí úředníci, univerzitní pedagogové, inženýři);
- přístup politické uzavírky – tenze v politickém systému vyvolala obrannou reakci proti vniknutí státu do každodenního života běžných občanů (kolonizace žitého světa).

Západní aktivistické organizace můžeme rozdělit na čtyři široké organizační typy podle dvou os: 1. míry profesionalizace, resp. spoléhání na participaci; 2. dle využívání konvenčních forem aktivismu, resp. protestních (Diani, Donati 1999):

- lobby veřejného zájmu – profesionální zaměstnanci, slabá participace a důraz na lobbying;
- organizace participativního protestu – důraz na participaci, subkulturní struktury, inklinace k protestům;
- organizace profesionálního protestu – profesionální aktivismus a mobilizace finančních zdrojů, použití konvenčních i konfrontačních taktik;
- participativní nátlakové skupiny – členové se účastní práce organizace (nejsou pasivní), důraz na konvenční taktiky (ne protest).

Vlivná **teorie struktury politických příležitostí** se zabývá působením politického systému státu (kultura, organizace) na podobu aktivismu. Předpokládá, že hnutí jsou v určité době a systému do značné míry homogenní, volí podobné strategie. Přístup **mobilizace zdrojů** předpokládá, že aktivisté jsou racionální aktéři, kteří se vědomě rozhodují, organizují a mobilizují na základě dostupných zdrojů. Volbu *taktik* ze strany hnutí a následky kolektivního jednání vysvětluje především typ dostupných zdrojů. Mobilizace zdrojů se zkoumá skrze sítě formálních organizací sociálního hnutí a ostatních struktur jako církví, univerzit, které poskytují infrastrukturu potřebnou k účinné koordinaci masového hnutí.

Ondřej Císař (2010) u profesionálních či advokačních organizací pracuje také s označením **transakční aktivismus** jako typem politického aktivismu, který se neopírá tolik o zájem a účast občanů, ale zaměřuje se na spolupráci s podobnými organizacemi v zahraničí a lobbying a zapojuje se do politického protestu.

Protest ve vyspělých společnostech začíná většinou u **radikalizovaných středních tříd**, které cítí ohrožení ekologickou destrukcí, ztrátou kvality života, plodů své práce – volného času, relaxace, zahrady, domu. Spouštěcím mechanismem není samotná devastace přírody, ale spíše ohrožení určitého kulturního uspořádání přírody, které odpovídá podmínkám sociálního státu v Evropě. **Sociální kapitál**, tedy sociální vazby, důvěra a komunitou sdílené normy, snižuje transakční náklady spolupráce, usnadňuje kolektivní jednání. Lidé mají větší důvěru investovat do kolektivních aktivit, protože věří, že tak budou činit i ostatní.

Odlišné zdroje protestu a sociální složení aktérů než u mainstreamového environmentalismu je vlastní **hnutí za environmentální spravedlnost**, jehož počátky charakterizují protesty proti projektům ohrožujícím přírodu a kvalitu života. Občané se při nich individuálně aktivizují a organizují na místní úrovni (zakládají spolky), hlasují v místních referendech, účastní se blokád, protestů, zapojují se do procesů posuzování vlivů projektů a strategií, uplatňují připomínky a námitky vůči záměrům na základě společného ohrožení ekologicky nepříznivým projektem, který se bezprostředně dotýká jejich domovů, zdraví a blízkého okolí. Původ hnutí za environmentální spravedlnost v USA v sedmdesátých letech souvisí s protesty převážně venkovského obyvatelstva proti skládkám nebezpečného odpadu a znečištěnému prostředí. Tyto tzv. **NIMBY** (Not In My BackYard /ne na mém dvorku) iniciativy oponenti znevažují jako orientované sobeckým zájmem. Bylo by ale nesprávné všechny tyto aktivity vnímat jako egoistické, pouze místního významu. Lokální kampaně otevírají lidem přístup k novému tématu, informacím o kontroverzích a sporech na jiných místech, k navázání kontaktů. Někdy se mění NIMBY na univerzalistický postoj **NIABY**, „na ničím dvorku“ (Not In Anybody's BackYard) – pokud zařízení/stavbu nechceme na vlastním dvorku, nepatří na ničí dvorek. Přístup NIABY v hnutí za environmentální spravedlnost otevírá téma strukturálních příčin lokálních problémů. Například nebezpečné odpady pak nejsou chápány jako nutný vedlejší produkt výroby, ale projev iracionality systému (Saunders 2013). Takové NIMBY/NIABY skupiny patří do sítě environmentalistů, i když členové lokálních skupin pocházejí většinou z jiných sociálních vrstev společnosti než převážně městští „environmentalisté“ a vyznávají odlišný životní styl. Tento sociální (až třídní) rozdíl pregnančně vystihla výrazná osobnost hnutí za environmentální spravedlnost a nositelka Goldmanovy ekologické ceny, americká aktivistka Lois Gibbová na rozdílech v životním stylu – zatímco „její lidé“, za které vystupuje a bojuje, pijí pivo a kouří, „environmentalisté“ jsou ti, kteří žijí zdravě, jedí jogurty.

Exkurze – pařeziny, Děvín (foto Simona Poláková)

Zápasy o energetické zdroje, vodu a půdu jsou potenciálními roznětkami geopolitických násilných konfliktů. Prohlubování sociálních nerovností mezi zeměmi globálního Severu a globálního Jihu zvětšuje možnost propuknutí globálních konfliktů, při kterých dochází k vyvlastnění a vyhnání původních obyvatel, nedobrovolné migraci, k eskalaci devastující a plýtvající těžby, jež drancuje zdroje planety (dřevo, minerály, vodní zdroje). Zejména v zemích tzv. třetího světa jsou typickými oběťmi původní obyvatelé životně závislí na přírodních zdrojích, ke kterým kvůli zájmům korporací nebo států ztrácejí přístup, což ústí až v krvavé konflikty a smrt aktivistů lokálních sociálních hnutí jako v případě Bertý Cáceresové z Hondurasu (Vojtíšková 2016). Globální Jih ukazuje možnosti propojení aktivismu, environmentálních a sociálních problémů. Většina tamních aktivistů vnímá problémy sociální a environmentální jako propojené. Chudoba, sociální nerovnosti a narůstání globálních ekologických problémů spolu opravdu úzce souvisí (Suša, Štahel 2016: 79). **Ekologicko-sociální spravedlnost** spojuje péči o životní prostředí, lidská práva a demokratickou udržitelného rozvoje (Suša 2012).

Americká aktivistka Julia B. Hillová strávila celých 738 dní ve výšce asi 55 m na sekvoji Luna určené k pokácení dělníky pracujícími pro tichomořskou dřevařskou

společnost. Pokoušela se o vytvoření koalice aktivistů s dělníky, protože je paradoxně více spojuje, než rozděluje:

„Jak jsem to tak promýšlela, zdály se mi možnosti spolupráce mezi dělníky a environmentalisty docela slušné. Přestože mezi námi byly značné rozdíly, sdíleli jsme vlastně společný cíl: boj proti ničivé síle obřích korporací. Dnešním korporacím se podařilo získat více práv než jednotlivým lidem, a navrch k tomu mají ještě méně zodpovědnosti. Korporace mají pyramidální strukturu s několika pohlaváry na úplném vrcholu. Tihle lidé zahrnují nepatrný zlomek populace naší planety, tak malý, že jimi zabíraný výřez ani není na kruhovém diagramu vidět, jejich zisky však přitom tvoří polovinu všech příjmů na Zemi. Nahoře jsou proto, že těží ze zisků těžce vyděných dělníky a ze zdraví naší země. Ty samé síly, jež ničí životní prostředí, jsou také zodpovědné za ničení pracovních míst a lidských společenství.“ (Hill 2012: 177)

Hodnotové proměny a zájem o životní prostředí

„Svět lidí již své meze překročil. Současný způsob existence je neudržitelný. Pokud má budoucnost vůbec mít rozumnou perspektivu, musí být založena na ústupu, zmírnění tempa, ozdravení. S chudobou nelze skoncovat pomocí nekonečného materiálního růstu. Bude ji nutno řešit, zatímco materiální základna lidstva se bude zužovat.“ (Meadows a kol. 1995: 19)

Hodnoty a v širším smyslu kultura představují perspektivu, kterou se můžeme snažit porozumět problémům životního prostředí. Šedesátá a sedmdesátá léta znamenala (nejen) v západních společnostech citelný přelom. Jeden ze zakladatelů environmentální sociologie Riley E. Dunlap formuloval **nové environmentální paradigma (NEP)**, které podle něj postupně nahrazovalo v té době ještě ve společnosti převládající dominantní sociální paradigma. Toto dominantní paradigma charakterizuje víra v pokrok, materiální dostatek, dobro růstu, účinnost vědy a techniky, nahlížení na přírodu jako na předmět k podmanění. Dunlap zkoumal zvýšený zájem o ochranu životního prostředí, který byl rámován energetickou krizí (ropné šoky), jež otřásla vírou Američanů, že „zdroje jsou“, nebo vydáním knihy *Limity růstu*.⁴ Vytvořil škálu s výroky o povaze Země a vztahu člověka s přírodou (vědomí limitů, přírodní rovnováha a odmítnutí antropocentrismu). NEP je sociologickou škálou, která má měřit vědomí o následcích poškozování přírody.

Prakticky ve stejné době označil Ronald Inglehart (1977) kulturní posun ve vyspělých průmyslových zemích jako „tichou revoluci“. Důvody postupné hodnotové

⁴ Kniha *Limity růstu (The Limits to Growth)* vyšla prvně v roce 1972, její pokračování s názvem *Překročení mezí* (česky Meadows a kol. 1995).

proměny (potažmo zrodu nových sociálních hnutí včetně ekologických) vysvětloval poválečnou prosperitou, smírem mezi velkým kapitálem a zaměstnanci, bezpečím a sociální jistotou, ve kterých vyrůstala mladá generace. Její příslušníci se liší od předchozích vyšší úrovní vzdělání a lepším ekonomickým zázemím, které umožnily rozvinutí nových hodnot a potřeb – *postmateriálních*. Zatímco lidé s *materiální* orientací se zabývají ekonomickou prosperitou a fyzickým bezpečím, lidé s *postmateriální* orientací vidí smysl života ve vlastním vyjádření, svobodě, sebereflexi, kreativitě a kvalitě života. Vzrůst postmateriálních tendencí ve společnosti vedl k oslabení tradiční pravolevé politické osy, vzniku a rozvoji nových politických stran a nových sociálních hnutí, které se angažují v boji za rovná práva a snaží se změnit neosobní aspekt života společnosti. *Postmaterialismus* je součástí širší sociální změny přechodu od průmyslové k postindustriální společnosti. Podpora materiálních hodnot byla typická pro průmyslové společnosti, které se vyznačují nízkou mírou důvěry mezi lidmi, slabou podporou genderové rovnosti, vysokou mírou víry ve vědu a technologii, relativním upřednostňováním autoritářské vlády a nízkým ekologickým aktivismem. Inglehart rozvíjí tezi o hierarchii potřeb psychologa Abrahama Maslowa⁵ a formuluje dvě základní hypotézy. Podle *hypotézy nedostatku* odráží lidské priority socioekonomické zázemí, lidé přikládají největší hodnotu věcem, kterých se jim nedostává. *Socializační hypotéza* předpokládá, že struktura osobnosti se utváří před dosažením dospělosti a poté už se mění velmi málo. Větší důraz na životní prostředí by podle této teorie měl být soustředěný v západních, bohatých a (post)průmyslových zemích. Kritika této perspektivě vytýká, že ji nelze aplikovat univerzálně, jak se Inglehart snaží, že má slabé teoretické základy a metodologické problémy. Řada výzkumů doložila, že zájem o životní prostředí není výsadou nejbohatších států a občané řady zemí vyjadřují větší ekologický zájem, než by odpovídalo teorii úrovně ekonomického a materiálního zabezpečení. Vliv má zřejmě také aktuální situace – ve Spojených státech v době krize po roce 2008 došlo k poklesu zájmu o životní prostředí, který se vysvětluje skeptickým postojem politických elit vůči klimatické změně, nárůstem nezaměstnanosti a oslabením ekonomiky po finanční krizi, tedy posílením ekonomických otázek. Mezikulturní srovnávací výzkumy přinášejí informace o jiném hodnotovém ukotvení zájmu o životní prostředí v západních a východních společnostech. Na východě se environmentální smýšlení spojuje s úctou k rodině a tradičním hodnotám, zatímco v západních zemích jsou environmentální hodnoty vnímány jako protiklad tradičních hodnot, jako součást progresivní postmaterialistické orientace (Aoyagi–Usui, Vinken 2003).

Významná postava české ochrany životního prostředí a zastánce *trvale udržitelného způsobu života* **Josef Vavroušek** sice nebyl sociologem, ale jeho – jak sám

⁵ Podle této teorie potřeby tvoří jakousi pyramidu, na jejíž základně jsou potřeby fyziologické, dále potřeba bezpečí, teprve po jejich naplnění lidé projevují potřeby „vyššího“ řádu, na jejichž vrcholu je seberealizace.

uvádí – pracovní hypotéza v oblasti hodnotových orientací má sociologickou relevanci. Také on načrtl proměnu hodnotového systému evropsko-americké civilizace od dominujících, neudržitelných trendů rozvoje k alternativním hodnotovým postojům, které se podle něj v devadesátých letech částečně prosazovaly a jejichž rozvoj je nutný pro prosazení trvale udržitelného života. Takový život nepřekračuje únosnou kapacitu prostředí, hledá naplnění v seberealizaci a harmonii mezi člověkem a přírodou, mezi současnými a budoucími generacemi.

Trvale udržitelný způsob života „(...) hledá rovnováhu mezi svobodami a právy jednotlivce a jeho odpovědností vůči jiným lidem i přírodě jako celku, a to včetně odpovědnosti vůči budoucím generacím (...) Žijeme tak, abychom při uspokojování svých potřeb neomezovali práva těch, co přijdou po nás.“ (Vavroušek 1996: 210).

Alternativní hodnoty pro trvale udržitelný život popsal v deseti aspektech lidského života jako ideální typ v protikladu k reálným, dominantním (Vavroušek 1996):

1. od kořistnického vztahu k přírodě k *vědomí sounáležitosti s přírodou* (úcta k životu, vědomí mezí únosnosti území, snižování odpadů);
2. od důrazu na individualismus a soupeření (kapitalismus), resp. na kolektivismus (socialismus), k *vyváženému důrazu na jednotlivce a kolektiv* (doplnění soutěživosti spoluprací k dosažení společných cílů, solidarita, altruismus);
3. od posedlosti kvantitativním růstem k *důrazu na kvalitativní rozvoj lidské společnosti* (zlepšování lidských vztahů, rozvoj vědy a kultury, duchovních hodnot, lidská tvořivost jako zdroj);
4. od hédonistické, konzumní orientace k *důrazu na kvalitu života, vědomou skromnost a odříkání* (návrat k tradičním hodnotám židovské a křesťanské civilizace, orientace na duchovní a intelektuální rozvoj člověka);
5. od jednostranného důrazu na lidská práva a svobody k *rozvoji lidských práv a svobod spolu s odpovědností* ve vztahu k lidským bytostem i přírodě;
6. od důrazu na racionalitu a kauzalitu k *opatrnosti při zásazích do přírody a společnosti, doplnění racionality intuicí a citem* (sblížení vědeckého a uměleckého pohledu);
7. od odcizení člověka životu, poškozování zdraví k *systematické reflexi a ukazování negativních důsledků člověka pro zdraví a pro životní prostředí*;
8. od upřednostňování krátkodobých zájmů k *respektování dlouhodobých důsledků lidských činností* (odpovědnost za budoucí generace);
9. od netolerance k jiným názorům a ideologické, rasové a další nesnášenlivosti k *vzájemné toleranci, poznávání jiných civilizací* (poučení se z ostatních kultur a zkušeností);
10. od pasivity a rezignace na spolurozhodování k *rozvoji participativní demokracie* (skutečná možnost pro každého podílet se na rozhodování).

Exkurze - lesy, Cahnov (foto Simona Poláková)

Česká ochrana přírody – vývoj, instituce a aktéři

Ochrana přírody a krajiny je v České republice dnes již neodmyslitelnou a neoddělitelnou doménou společnosti, kolem které byla vybudována propracovaná teorie, praxe, systém vzdělávání, legislativy, specializovaných institucí s profesionály i dobrovolníky, kteří se věnují ochraně ve svém volném čase. Ochrana přírody je vyústěním vývoje společenského vědomí, které předpokládá, že příroda a krajina si zaslouží péči člověka z řady objektivních i subjektivních, racionálních, kulturních či estetických důvodů. Důvodem ochrany přírody bývá také vnitřní hodnota přírody bez ohledu na to, zda toto bohatství lidem přímo či nepřímo „slouží“ (Moldan 2015).

Ochrana přírody v pravém (užším) smyslu znamená složku ochrany životního prostředí, která „(se) stará o tu část světa, která člověku bezprostředně neslouží, která je nelidská, ale kterou přesto potřebujeme z nějakých subtilnějších (řekněme kulturních a psychologických) důvodů. Motivace k její ochraně ale tak nemůže být čistě utilitární – a proto taky není zcela nabíledni. ... Zastřešujícím obecným cílem ochrany přírody by tedy mělo být udržení přírodní rozmanitosti Země.“ (Storch 2015) Vedle **uchování přírodní rozmanitosti** (resp. zabránění vymírání druhů) jako hodnoty je podle přírodovědce Davida Storcha dalším hlavním cílem ochrany přírody **harmonizovat vztah člověka a přírody**.⁶ Ochrana biodiverzity ve smyslu ochrany stanovišť a vybraných druhů má delší tradici než hnutí za ochranu životního prostředí.

Rámeček 2. Utváření motivací k životu ohleduplnému vůči životnímu prostředí

Výzkum realizovaný prostřednictvím více než padesáti autobiografických rozhovorů s environmentalisty, kteří jednají ve prospěch ochrany přírody v USA (Kentucky) a Norsku, poodhalil, že pro vytváření vztahu k životnímu prostředí hrají důležitou roli následující okolnosti (Chawla 1999):⁷

- *zkušenost s kontaktem s přírodou*: milované místo / krajina v dětství – domov nebo místo dovolené (les, venkov, pole, hory, jezera, mořské pobřeží); pouto k vlastní půdě; venkovní aktivity – jízda na kánoji, kempování, hořolení, sledování ptáků; pobyt v přírodě v dospělosti;

⁶ Zájemce o podrobnosti z ochrany přírody lze odkázat na publikaci *Ochrana přírody z pohledu biologa* (Kolář a kol. 2012).

⁷ Dotazováno bylo 56 osob, kterým byly položeny následující otázky: Jak byste vysvětlil/a zdroje svého zaujetí pro ochranu přírody? Jaké osobní zkušenosti vás v tomto směru ovlivnily a inspirovaly vás, abyste se zabýval/a ochranou přírody? Vyskytly se momenty, kdy jste chtěl/a vzdát svoje snahy? Co vás utvrdilo v tom, abyste pokračoval/a ve svém úsilí? Jakou radu byste dal/a mladému člověku, který začíná a je plný nadšení chránit životní prostředí? Co by měl dělat, aby jeho práce měla výsledky?

- *rodina*: hodnoty předávané rodinnými příslušníky; příklady sociální spravedlnosti v rodině, angažovanosti v zájmu životního prostředí, jednání; v pozdějším věku podpora ekologických aktivit a spolupráce s rodinným příslušníkem na nich;
- *organizace*: dobrovolnictví v organizacích, jejichž program zahrnuje pobyt v přírodě – skauting a podobné skupiny (děti, -náčtiletí, pro dospělé); susedská sdružení;
- *negativní zkušenosti*: zničení milované přírodní lokality nebo její znečištění, radiace (Černobyl);
- *vzdělávání*: formální vzdělávání či jiné aktivity nad rámec běžné výuky, inspirativní učitel, prostředí školy vybízející k environmentálnímu aktivismu nebo pomoci potřebným;
- *vliv přátel, okolí*: pozvánka ke členství nebo na pracovní pozici v environmentální organizaci, solidarita s podobně smýšlejícími přáteli;
- *zaměstnání, profese*: zkušenosti ze zaměstnání;
- *smysl pro sociální spravedlnost*: rozhořčení nad nespravedlivým jednáním znečišťovatelů nebo stavebních firem, které ovlivňují rodinu, okolí, slabší a zranitelné skupiny;
- *umělecké dílo s environmentálním poselstvím nebo jeho autor*: knihy, filmy a obecně média;
- *náboženské principy*: víra, pocit závazku;
- *zájem o budoucnost dětí, vnoučat*.

Jako klíčové se ukazují okolnosti spojené s dětstvím – osobní zkušenosti s přírodními lokalitami, které byly často součástí každodenního života a v nichž se lidé seznámili s tím, jak se cítit v přírodě pohodlně buď sami, nebo v menší skupince přátel nebo rodiny, a dále se jednalo o vliv členů rodiny (rodiče, prarodiče, starší sourozenci nebo členové širší rodiny jako např. strýc), kteří se věnovali životnímu prostředí a sociální spravedlnosti. Významný vliv na utváření vztahu k životnímu prostředí měly i různé organizace, a to jak zaměřené na děti, jako jsou skauti, tak i organizace pro dospělé zabývající se místními i celostátními tématy.

K dlouhodobému zapojení do aktivit ve prospěch životního prostředí a překonávání překážek přispívá vnitřní uspokojení, snaha držet se principu, přesvědčení o tom, že bojují za správnou stranu, a kamarádství. Z odpovědí identifikovala autorka tři hlavní faktory úspěchu: 1. znalosti (absolvování kurzů, samostudium biologie, ekologie, chemie), znalost rolí a pravidel hry; 2. členství v organizaci pro ochranu přírody; 3. politické jednání (aktivizace občanů, apelování na politiku, občanská neposlušnost). Další rady, jak předejít vyhoření, byly: stanovit si realistické cíle, vážit si i malých úspěchů, udržovat rovnováhu s dalšími zájmy, sebereflexe, být trpělivý a odolný. Výzkum tohoto typu má své limity, nemůže například odpovědět na otázku, zda environmentalisté nemají podobné životní zkušenosti jako lidé, kteří se jimi nakonec nestali.

Kořeny současné ochrany přírody jsou spojeny s romantismem 19. století, kdy již příroda a krajina figurovaly jako významná hodnota a patřily k atributům šlechtictví (Librová 1986). Nejprve se objevily snahy chránit určitá území především pro jejich vysokou estetickou hodnotu, až později se připojuje přírodovědecké hledisko (Stibral 2012). Na českém území se datuje vznik **prvních chráněných území** již do první poloviny 19. století. Žofínský prales a Hojná Voda v Novohradských horách byly vyhlášeny jako „*památník dávno minulých dob názornému požitku pravých přátel přírody*“ z podnětu šlechty Jiřího Františka Augusta Buquoye v srpnu 1838. Další rezervace – Boubínský prales – byla vyhlášena na popud lesmistra Josefa Johna o dvě desetiletí později knížetem Janem Schwarzenbergem.

První státem vyhlášenou **chráněnou krajinnou oblastí** (CHKO, velkoplošné chráněné území) se stal v roce 1955 Český ráj, první národní park v Krkonoších (KRNAP) byl vyhlášen v roce 1963. **Zákon o státní ochraně přírody** Československá republika schválila (až) v roce 1956 a jeho naplňováním byla pověřena odborná pracoviště spadající pod Ministerstvo školství a kultury – Státní ústav památkové péče a ochrany přírody. Předmětem ochrany se stala chráněná území, chráněné přírodní výtvořiny a chráněné přírodní památky, chráněné druhy živočichů, rostlin, nerostů a zkamenělin. Ochrana přírody však před rokem 1989 nebyla dostatečně respektována zejména při využívání přírodních zdrojů anebo při hospodaření v chráněných územích. Materiální vybavenost a počet pracovníků v úseku ochrany přírody nedostačovaly.

V sedmdesátých letech byl založen odborný **Ústav krajinné ekologie** Československé akademie věd (ČSAV; 1971), který položil základy ekologického zkoumání založené na mezioborové komunikaci, opírající se o data z Třeboňska, Broumovska a Mosteck. **Ekologická sekce** při Biologické společnosti ČSAV se po roce 1978 explicitně zabývala „*velkou ekologií*“ a prosazovala interdisciplinární přístup. Organizaci tvořilo zpočátku několik desítek odborníků, kteří přednášeli, připravovali zprávy o stavu životního prostředí, posudky pro vědecké ústavy a instituce, angažovali se v konkrétních akcích.

Zřízení **národních ministerstev životního prostředí** v roce 1990 mělo znamenat novou, odideologizovanou etapu ochranu přírody v zemích bývalého Československa, což potvrdilo přijetí zákona o ochraně přírody a krajiny (č. 114/1992 Sb.), který odpovídal světovým standardům. Právo na příznivé životní prostředí je součástí Listiny základních práv a svobod. Státní organizace **Agentura pro ochranu přírody a krajiny** (AOPK) zajišťuje výkon státní správy v obvodu své územní působnosti, odborně podporuje výkon státní správy na úseku ochrany přírody a krajiny, zajišťuje péči o zvláště chráněná území, chráněné krajinné oblasti, národní přírodní rezervace a národní přírodní památky.

Veřejnou environmentální politiku realizují v přenesené působnosti i krajské a městské či obecní úřady. Na podporu ochrany přírody se alokují prostředky z národních

i evropských zdrojů.⁸ Ministerstvo využívá pro podporu aktivit na ochranu přírody řadu finančních nástrojů, vedle **dotací a grantů** to jsou i **dohody o hospodaření**, jejichž součástí bývá stanovení výše státního příspěvku pro hospodařící subjekt za hospodaření přizpůsobené potřebám předmětů ochrany chráněných území. Dalším je **náhrada újm** za škody způsobené chráněnými živočichy, na které byly z evropských programů přiděleny desítky miliard korun. Jako jinde i zde se řeší otázka, zda je financí dost a jak účelně jsou vynakládány. Lukáš Čížek (2016) ironicky píše o „bujarém zeleném večírku“ za evropské peníze určené na podporu biodiverzity. Ukazuje, že velký díl prostředků skončil v projektech budování turistické infrastruktury (např. domy přírody a environmentální centra) a v rekonstrukcích záchranných stanic, což jsou opatření, která s biodiverzitou nemají bezprostřední souvislost. Kvůli nárokům na kofinancování se k prostředkům obtížně dostávaly nevládní organizace (kromě největších), které i s nízkým rozpočtem vykonávají velký díl konkrétní péče o území a biodiverzitu.

Významnou kapitolu ochrany přírody představuje **environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO)**, která má delší tradici.⁹ Po roce 1989 se však plně institucionalizovala a profesionalizovala. Environmentální výchova je od roku 2007 povinnou součástí kurikula jako průřezové téma rámcových vzdělávacích programů (Jančaříková, Mazáčová 2015). EVVO je zacílena na získání vědomostí, utváření postojů, citlivosti a hodnot, potřebných pro environmentálně odpovědné jednání, tzn. jednání co nejpříznivější pro současný i budoucí stav životního prostředí, vnímání života jako nejvyšší hodnoty. Do systému environmentální či ekologické výchovy patří ekocentra a mnohé aktivity neziskových ekologických organizací, jejichž platformou je Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, které působí již dvě desetiletí a sdružuje více než čtyři desítky organizací z celé republiky. Kromě vzdělávání dětí a mládeže je podstatné i vzdělávání dospělých, prezentace a diskuse tématu v médiích, vzdělávání odborníků na vysokých školách a univerzitách.

Ochrana přírody a životního prostředí přesahuje národní rámec, což je zřejmé nejpozději od roku 1972, kdy se konala Světová konference o lidském prostředí ve Stockholmu. Mezi nejvýznamnější mezinárodní ochranné organizace patří Program OSN pro životní prostředí (UNEP), Světový svaz ochrany přírody (IUCN) sdružující státy,¹⁰ organizace, vědce, odborníky, či Mezivládní platforma pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES). Česká republika se především po roce 1989 přihlásila

⁸ Ministerstvo životního prostředí finančně podporuje projekty neziskových organizací zaměřené na ochranu přírody a životního prostředí. Mezi roky 1992–2010 bylo podpořeno průměrně 150 projektů za rok, celkem šlo o 2684 projektů za 360 milionů korun (MŽP 2011).

⁹ Soupis zvláště hodnotných rezervací v Československu vhodných pro využití ve výuce a školním vzdělávání provedlo Ministerstvo národní osvěty na konci roku 1933.

¹⁰ Česká republika se stala členem roku 2000. České a slovenské odborné instituce se staly členy IUCN po roce 1958. Československo také stálo u zrodu UNEP.

k mezinárodním závazkům, jako je Úmluva o biologické rozmanitosti, Evropská úmluva o krajině, Strategie EU pro oblast biodiverzity do 2020, Strategický plán Úmluvy o biologické rozmanitosti 2011–2020 (Aiči cíle), Kjótský protokol, Nagojský protokol (o přístupu ke genetickým zdrojům) nebo nově Pařížská klimatická dohoda. Výraznou změnu pro ochranu přírody a životního prostředí představovala **implementace evropských politik** v souvislosti se vstupem do Evropské unie v roce 2004 (např. soustava Natura 2000). Tyto politiky také podporují systematickou participaci ekologických nevládních organizací.

Ochranáři přírody, ekologické nevládní organizace a environmentalismus

Spolková ochrana přírody a krajiny se začala utvářet na konci 19. a počátkem 20. století v podobě tehdy módních okrašlovacích spolků, které prožívají o století později určitý návrat. V době svého vzniku měla jejich činnost daleko k praktické ochraně přírody, tak jak vypadá dnes, nebrala příliš do úvahy vědecká kritéria. Vztah lidí k přírodě v českých zemích formovala hnutí, jako je tramping či skaut, která v sobě zahrnují úzký kontakt s přírodou a její poznávání. O rozvoj Ligy lesní moudrosti (woodcraft) se zasloužil Antonín Benjamín Svojsík, který se seznámil se skautingem při pobytu v Anglii a vydal knihu *Základy junáctví* (1912) a založil skauting v Čechách. Posláním skautingu je všestranná výchova v kruhu vrstevníků a uprostřed přírody. Mravní výchova tvoří centrální část skautského programu – cílem woodcraftu je člověk vysoké lidské úrovně, který žije v souladu s přírodou, prahne po poznání a všestranném rozvoji, člověk prospěšný okolí. Odkaz k mytologii amerického Západu, ctnostem neposkvrněné přírody a individuální svobody umožnil českému environmentalismu adaptovat se na komunistický i kapitalistický systém, aniž by vyvíjel systematickou kritiku těchto systémů (Jehlicka, Smith 2007). Kontrast mezi šedivými městy a zelenou přírodou přispěl v bývalém Československu ke vzniku **kultury městského eskapismu/úniku a rekreace v přírodě** (oblíbené chataření).

První environmentální organizací byl **Tis** založený v roce 1969. V roce 1973 vzniklo **Hnutí Brontosaurus**, jehož špičky byly kontrolovány kádry Socialistického svazu mládeže, ale běžní členové podnikali atraktivní letní kempy nebo ekologické vzdělávání a dodnes patří s ČSOP k tradičním ochránářským hnutím. **Český svaz ochránců přírody** (ČSOP) založený roku 1979 měl nahradit Tis a dodnes asi se třemi stovkami místních organizací a necelými sedmi tisíci členy (stav v roce 2015) zůstává největší strukturou sdružující profesionální i dobrovolné ochránce přírody. Během sedmdesátých a většiny osmdesátých let se činnost ochránářů přírody soustředila na aktivity („malá ekologie“), které z pohledu komunistické strany byly vnímány jako nepolitické a neškodné (Jehlicka 2001).

Přesto environmentální hnutí sehrálo určitou roli **při kolapsu socialistického režimu**, když na sklonku osmdesátých let kritizovalo poměry, byť jak poznamenává Petr Jehlicka, hnutí za čistý vzduch bylo zaměřeno technokraticky a vědecky jako místní problém ohrožující lidské zdraví bez jasného propojení s ekonomickými a politickými podmínkami. Ještě před revolucí v roce 1989 vznikly významné environmentalistické skupiny – Pražské matky, Hnutí Duha, Děti země, zastřešující organizace Zelený kruh. Sestavení publikace *Bratislava/nahlas* a několikadenní demonstrace za čistý vzduch v listopadu 1989 v Teplicích a dalších severočeských městech bývají považovány za předzvěst revolučních událostí.

Environmentální politiku v demokratických zemích spoluutváří aktéři **občanské společnosti**. Po roce 1989 byly vytvořeny příležitosti pro rozvoj participace a základny občanské společnosti pro rozvoj viditelných, nezávisle organizovaných a angažovaných občanů a iniciativ k účasti na veřejných událostech a schopných reagovat na témata a zájmy ve veřejné sféře/aréně. Environmentální hnutí se rozšířilo jako výraz snahy o obnovu občanské společnosti a přiblížení se vyspělým západním společnostem (Fagan 2004). Poklesl počet členů organizací místní ochrany přírody ČSOP, ale vznikly stovky nových organizací s různými cíli a prostředky (diverzifikace), někdy i odštěpením (př. Nezávislé sociálně ekologické hnutí – Nesehnutí).

První generace politiků po roce 1989 prosazovala entuziastické, progresivní environmentální politiky na evropské úrovni. Po počátečním rozšíření politických příležitostí došlo po volbách v roce 1992 k útlumu a marginalizaci, protože vlády premiéra Václava Klause (1992–1997) se orientovaly na tržní ekonomiku a starost o životní prostředí se považovala za třešničku na dortu. V. Klaus projevoval osobní ideologickou antipatii k organizacím občanské společnosti a aktivity (některých) ekologických organizací považoval za potenciální ohrožení svobody a demokracie.

Výměna na politických postech po roce 1992 znamenala opuštění původního směru a také to, že pojem **udržitelný rozvoj** na jistou dobu zcela zmizel z oficiálních vládních dokumentů (Jehlicka 1999) i přes časté odkazy k tomuto pojmu v české legislativě týkající se životního prostředí schválené jen několik let předtím. Josef Vavroušek¹¹ po odchodu z vlády spoluzaložil v roce 1992 dodnes působící **Společnost pro trvale udržitelný život (STUŽ)**, která složením i aktivitami připomínala Ekologickou sekci.

Zelený aktivismus formovala zejména v prvních letech po roce 1989 spolupráce s anarchisty na protestních akcích. Aktivisté nevládních ekologických organizací se k tomuto tématu často dostali přes hudbu (punk) nebo anarchismus. Arnošt Novák (2013) se věnuje analýze proudu **radikálního aktivismu**, který se explicitně vymezuje

¹¹ Josef Vavroušek byl v letech 1990–1992 ministrem a předsedou výboru pro životní prostředí.

proti reformistickému transakčnímu aktivismu i politickému systému (neorientuje se na stát, neklade na něj požadavky, vytváří alternativy).

„Radikální aktivismus (...) je spojen s určitými subkulturami, z nichž pak vznikají kontrakultury jako projev politického aktivismu. Pro tento radikální aktivismus je typické právě anarchistické pojetí přímé akce, kdy přímá akce není jen poslední možností či taktikou, ale právě preferovaným způsobem jednání a organizování se. Tím, že klade důraz na soulad prostředků a cílů a odmítání politiky reprezentace, lobbování či finanční závislosti na státních či korporátních zdrojích, představuje anarchistický koncept přímé akce důležitý aspekt.“
(Novák 2013: 90)

Transakční aktivismus představují nevládní organizace jako Hnutí Duha nebo Děti Země, které převzaly západní styl kampaní včetně aktů občanské neposlušnosti a přímé akce.¹² Ty se v české politické kultuře, mezi převážně technokratickou, konzervativní veřejností nesetkaly s pochopením. V polovině devadesátých let se paradoxně aktivisté-environmentalisté ocitli v podobné situaci jako v osmdesátých letech – na okraji, tři organizace se dokonce dostaly do hledáčku Ministerstva vnitra jako extremistické. Následoval ústup environmentálního hnutí od spolupráce s anarchisty, radikalismu a sociální kritiky. Environmentální organizace obnovily po roce 1997 formální i neformální vazby s vládou, také menšinová vláda ČSSD s nimi vedla konzultace. Strana zelených získala zastoupení v Poslanecké sněmovně (2006), v letech 2007 až 2009 byla Strana zelených členem vládní koalice.

Nevládní organizace podporují participaci občanů na veřejném rozhodování a jejich vliv na politiku, plánovací a rozhodovací proces. V roce 2004 Česká republika ratifikovala **Aarhuskou úmluvu**, která předpokládá, že informovaná veřejnost má zájem vyjádřit se k otázkám, které se týkají životního prostředí. Úmluva dává veřejnosti nárok na dostupné a srozumitelné informace o životním prostředí, právo účastnit se rozhodovacích procesů (o vydání povolení pro určitý typ činnosti nebo zařízení, při přípravě plánů a programů v oblasti životního prostředí, přípravě politik či právních předpisů). Veřejnosti je přiznáno právo na právní ochranu přístupu k informacím. Implementace Aarhuské úmluvy do české praxe vykazovala řadu pochybení, na které poukazovaly jak odborné neziskové organizace, tak Evropská komise (Humlíčková 2012). Především tlak ze strany EU, ale i občanského sektoru vedl ke změně legislativy týkající se posuzování vlivů na životní prostředí.

¹² Taktiky liberální přímé akce – využité až po vyčerpání ostatních možností – zahrnovaly blokády jaderné elektrárny Temelín (spíše symbolické), akce proti dostihu Velká Pardubická steeplechase, akce na záchranu severočeských Libkovic před těžbou. Média a veřejnost blokády převážně označily za emocionální a iracionální.

Na okraji zájmu se hájení ochrany přírody a životního prostředí ocitlo po volbách v roce 2010, kdy ČR procházela ekonomickou krizí a politikou škrťů. Podle jednoho ze zakladatelů Fóra ochrany přírody Jana Duška (2014) vláda hájila úzké a krátkodobé ekonomické zájmy na úkor ohledu na potřeby ochrany přírody. Krize byla impulzem k sebereflexi. Absence vnitrooborové komunikace a diskuse patří k nejzávažnějším problémům a impulsům pro založení platformy sloužící pro diskusi a komunikaci uvnitř ochranářské obce i navenek s veřejností s cílem pozvednout pozici ochrany přírody ve společnosti. **Fórum ochrany přírody** pořádá dvakrát ročně celodenní setkávání ochranářů, provozuje portál a vydává stejnojmenný časopis.

Specifický středo/východoevropský politický kontext charakterizuje **závislost občanského sektoru na vnějším financování**, na jehož vliv na volbu taktik při vedení kampaní a fungování těchto organizací se zaměřil výzkum environmentálního nevládního neziskového sektoru. Čeští environmentální aktivisté získali od počátku devadesátých let významné vládní a externí financování od (většinou) zahraničních zdrojů – amerických

Občanská blokáda bránicí kácení lesa na Ptačím potoce uvnitř Národního parku Šumava, 2011 (foto archiv Hnutí Duha)

nadací, evropských států, později z evropských fondů. Mezinárodní dárci podporovali profesionalizaci, ovšem podle Ondřeje Císaře (2010) zároveň nebrzdili ani příležitosti pro aktivismus, nedošlo tedy k zásadnímu ústupu od protestů a de-radikalizaci. Vznikla forma aktivismu založená na advokacii, ovšem se schopností politicky protestovat, pokud je to třeba. Čeští aktivisté závislí na zahraničním financování někdy projevují průbojnější postoj v politických konfliktech než jejich místně ukotvené protějšky. Vnější financování tak nemusí nezbytně vést ke kooptaci místních organizací politickou elitou a depolitizaci nároků, což tvrdili někteří výzkumníci (kooptační teze).

České environmentální hnutí není homogenní. Nevládní ekologické organizace charakterizoval trend postupující profesionalizace a institucionalizace, europeizace, získávání až **agenturního a úřednického charakteru**. Významné ekologické organizace fungují spíše jako odborný think tank než jako součást (mezinárodního) sociálního hnutí. Europeizace rozvíjí především profesionální sektor zaměřený na konzultace či lobbying, poskytuje nicméně i příležitost uplatnit také poněkud konfliktnější strategie, jako je upozorňování na neplnění evropské environmentální legislativy. Část radikálních skupin zeleného hnutí se neprofesionalizovala, nadále odmítá hierarchie a zastává principy sebeorganizace, vliv těchto skupin však zůstává spíše menší.

Kriticky ohrožený listonoh letní v bývalém vojenském cvičišti na Šlovickém vrchu u Dobřan (foto Jiří Koptík)

Paradoxně bývá **české ekologické hnutí** dodnes v médiích občas kritizováno jako „zelený extremismus“ či „ekoterorismus“. Eko-extremistické hnutí však ve skutečnosti v českém prostředí nenajdeme. Jedná se o nálepku, kterou se názoroví oponenti vy- pořádávají s kritikou environmentálně zaměřených organizací.

„Nejenže čeští zelení extremisty nikdy nebyli, ale směr jejich vývoje jde právě opačným směrem. Namísto argumentovaných radikálních postojů (ekologického i environmentálního typu) zastávají čím dál tím častěji konformně-agenturní postoje moderních lobbistů. Nejsou radikální moc, jsou radikální příliš, příliš málo.“
(Binka 2009)

Ochrana přírody je složitým kulturním jevem, na který mají vliv také tradice, emoce, hodnoty. Český **environmentalismus** podle Bohuslava Binky potřebuje roz- víjet kriticko-empirickou bázi poznatků a vylepšovat komunikaci, zejména předávání znalostí veřejnosti a expertům z jiných oborů (Binka 2013). Ochrana přírody si nevy- stačí se zastrašováním ani s pouze přírodovědeckým pojetím, které nebere do úvahy emoce, společenský konsenzus, kulturní a estetické hodnoty (Stibral 2012).

Výzkumy o vztahu k životnímu prostředí

Empirická šetření o vztahu obyvatel k přírodě a přírodnímu prostředí opakovaně ukazují, že lidé deklarují úctu k přírodě a přisuzují značný společenský význam ochra- ně přírody. Při bližším pohledu na postoje, chování a hodnocení situace se ale ukazuje složitost fenoménu, postojové nekonzistence a významný vliv řady ukazatelů na po- stoje, životní styl a aktivity směřované vůči přírodě a životnímu prostředí. Vyjádření zájmu o životní prostředí je pouze nepřímým ukazatelem šetrného chování.

Zřejmě první český reprezentativní výzkum veřejného mínění o přírodním pro- středí mezi dospělou českou populací uskutečnil Ústav pro výzkum kultury v polovině sedmdesátých let (Junek 1975). Autoři se na základě poznatků pokusili navrhnout kul- turně výchovný program, který měl zlepšit informovanost a více zapojit obyvatelstvo do ochrany životního prostředí. Výsledky ukázaly, že na utváření veřejného mínění ve vztahu k přírodě má velký vliv **velikost místa bydliště** – struktura názorů typických pro venkov, malé město, střední město a pro velkoměsto se liší. Obyvatelé venkova na- hlíží na mnoho témat a problémů jinak než obyvatelé města (zejména velkoměsta).

Vztah k přírodě ovlivňovaly i další faktory: míra industrializace a urbanizace okre- su, sociální příslušnost, dosažené vzdělání, vnímání současného stavu přírodního pro- středí a jeho změn. Projevů spokojenosti ubývalo a kritických a pesimistických hlasů většinou přibývalo od malých obcí k velkým a okresům s vyšší mírou industrializa- ce a urbanizace, s převahou městského obyvatelstva. Lidé s vyšším vzděláním častěji než ostatní zdůrazňovali **význam výchovy a propagace**. Lidé byli velmi kritičtí vůči

průmyslovým podnikům, hodnocení JZD ze strany veřejnosti bylo poněkud příznivější a úlohu národních výborů hodnotili respondenti mnohem příznivěji. Poukazovali také na nedodržování zákonů a nedostatečný postih viníků (podniků, obyvatel). Ve srovnání úrovně ochrany přírody se zahraničím mírně převažovaly hlasy, které hodnotily československou ochranu jako horší. Kritičtější se vyjadřovali dotazovaní s vyšším vzděláním, žijící ve městech a velkoměstech, více urbanizovaných a industrializovaných, lidé nespokojení se stavem přírodního prostředí a vnímající jeho nepříznivé změny. Hromadné sdělovací prostředky podle respondentů nevěnovaly ochraně přírody dostatečnou pozornost, tuto povinnost zanedbávaly, totéž platilo o škole (Junek 1975).

Projekt z roku 1996 zaměřený na hodnoty a trvale udržitelný způsob života navrhl Josef Vavroušek (Keller, Gál, Frič 1996). Jeho výsledky ukázaly na **velkou rozporuplnost postojů české veřejnosti ve vztahu k stavu životního prostředí** a vůči cestě, jak tento stav zlepšit. Lidé byli skeptičtí k názoru, že by se zlepšila kvalita života v důsledku rozvoje průmyslu a civilizace nebo že se životní prostředí zlepší po dosažení hospodářské úrovně západních zemí, jen necelá třetina respondentů soudila, že zárukou zdravého prostředí je svobodný trh. Návrat k cestě k předkům vnímali lidé rozporně, nejistě. Naději na řešení situace si lidé tehdy nejvíce spojovali s normami, které regulují jednání – ve změně morálních hodnot a zákonných norem –, dále se strukturními změnami, které sníží tlaky spotřeby na přírodu. Teprve na posledním místě stála víra v možnosti čistě technického řešení. Mezi hlavní viníky situace řadili dotazovaní „lidskou lhostejnost“, drtivě souhlasili s tím, že pro zachování přírody a životního prostředí je třeba změnit morálku lidí. Sami však nevyjadřovali větší ochotu se zapojit do úsilí o zlepšení vyhlídek na udržitelné přežití – zejména uváděli jako překážku nedostatek času. Asi dvě třetiny respondentů převážně spoléhaly na stát a vědu, tedy přísnější zákony a technický pokrok.

„Typický respondent našeho výzkumu vypadá tedy následovně: na jedné straně spíše přitaká technokraticko-optimistickým vizím řešení problému životního prostředí, současně však vyjadřuje značné sympatie k cílům i aktivitám ekologických hnutí, tedy právě těch skupin, které mají největší výhry právě k technokratickým přístupům. I když s ekologickými hnutími sympatizuje, není připraven se k jejich aktivitám připojit, protože má málo informací, málo příležitostí a především – zoufale málo času. Jeho ochota občansky se angažovat začíná a končí zpravidla podepsáním petice.“ (Keller, Gál, Frič 1996: 85)

V pozadí těchto postojů je latentní napětí dané nespokojeností se stavem životního prostředí, se státní ekologickou politikou a všeobecnou lhostejností ve společnosti. Lidé mají obavy z opuštění vyjetých kolejí, což pomáhá udržet **status quo**. Závěrem autorů je, že jsou lidé bezradní, nejistí, rozpačití ohledně nových hodnot.

Názory obyvatel na stav přírody i životního prostředí v České republice a jejich ochranu, hodnocení závažnosti některých celosvětových problémů, ale i ochotu

respondentů pro životní prostředí něco dělat včetně zapojení do konkrétních aktivit dlouhodobě každoročně sleduje Centrum pro výzkum veřejného mínění (dříve IVVM). Některé výsledky uvedeme v následující části.

Česká republika se účastnila tří vln mezinárodního výzkumu ISSP, který se zaměřoval na otázky životního prostředí. V deklarované ochotě obětovat se ve prospěch zlepšování životního prostředí, v občanských aktivitách i proenvironmentálním chování se ČR v roce 1993 v mezinárodním srovnání 22 zemí umístila podprůměrně. Průměrně se ČR umístila ve vnímání nebezpečí a ve znalostech životního prostředí (Soukup 2001). Ochotnější něco obětovat byli vysokoškoláci a středoškoláci, dále ti, kteří se méně vmlouvali, že víc nemohou udělat, a méně sdíleli názory klasických ekonomů, vnímali vážnost environmentálních nebezpečí, měli větší znalosti v ekologii a biologii a byli zastánci postmateriálních hodnot. Souvislost mezi postoji a chováním ukazuje, že v roce 1993 i 2000 byli neaktivnější lidé starší 50 let, lidé s vysokoškolským vzděláním, ženy a křesťané. Starší lidé byli aktivnější v soukromých aktivitách ve prospěch životního prostředí i v okolních státech (Hadler, Wohlkönig 2012). **Občanských aktivit se nejméně účastnili lidé nad 50 let, naopak více se angažovali vysokoškoláci a postmaterialisté, lidé vyjadřující ochotu k obětem, s většími znalostmi, vnímající nebezpečí. Lidé žijící ve městech byli občansky aktivnější. Do veřejného chování zaměřeného na životní prostředí (např. protesty) se častěji zapojili lidé s vyšším vzděláním a postmaterialisté, což je v souladu s teorií nových sociálních hnutí. Data z České republiky, Německa a Rakouska ze tří vln ISSP ukazují, že to, jaké člověk vyznává hodnoty, více ovlivňuje veřejné chování než chování soukromé (Hadler, Wohlkönig 2012).**

Petr Soukup na základě srovnání dat z prvních dvou vln (1993 a 2000) konstatoval rozpačitost Čechů ve vztahu k životnímu prostředí. Pokud jde o informace o znečištění životního prostředí, respondenti (především s vyšším vzděláním) nejvíce důvěřovali nezávislým výzkumným pracovištím, dále informacím od ekologických skupin, kterým důvěřovali spíše mladší lidé. Nejmenší důvěru vyjadřovali lidé informacím z oblasti obchodu a průmyslu a z ministerstev. Mezi obyvateli převažoval názor, že Česká republika dělá pro ochranu životního prostředí příliš málo, nejkritičtější byli opět vysokoškoláci a mladí lidé do 29 let.

Český výzkum z roku 2015, který se zaměřil na obyvatele s nejméně maturitním vzděláním, s vyššími příjmy, žijícími v městech nad 20 tisíc obyvatel, poukázal na nízkou míru informovanosti těchto osob v otázkách ochrany přírody. Ta se projevila i v oblasti znalosti organizací, když necelá polovina dotázaných nebyla schopna uvést žádnou konkrétní nevládní organizaci zabývající se ochranou přírody.¹³ Ochranu

¹³ Ve výzkumu z roku 1996 to bylo 62 % obyvatel. Nejvíce dotázaných, 18,3 %, uvedlo Hnutí Duha, dále 14,9 % Greenpeace, 12,7 % Děti Země, 6,2 % Stranu zelených a 3,5 % Brontosaurus (Keller, Gál, Frič 1996). Srovnatelnost obou výzkumů je omezená tím, že v tomto případě šlo o reprezentativní vzorek populace včetně lidí s nižším dosaženým vzděláním, jejichž informovanost v dané oblasti bývá nižší.

přírody respondenti považovali za potřebnou a pozitivní, konkrétní představa o problémech ochrany přírody směřovala především na odpadky, úbytek volné krajiny a znečištění ovzduší. Globální problémy týkající se celkového vývoje přírody a krajiny nebyly respondentům známy nebo si je respondenti nebyli schopni vybavit (Ptáčková, Dušková 2016).

Hana Librová se dlouhodobě věnuje lidem, kteří volí dobrovolně životní styly šetrné vůči přírodě. Zaměřila se také na potenciál zklamání u lidí, kteří se snaží snižovat svou ekologickou stopu. Současnou situaci charakterizuje stupňující se environmentální tíseň kvůli pocitu nedostatečného společenského ohlasu témat životního prostředí, nedostatečné účinnosti hnutí, selhání dosavadních přístupů environmentalistů (obviňování, zastrášení, ignorování). „**Zelená únava**“ vyjadřuje pocit marnosti a nespokojenosti u lidí, kteří jsou o závažnosti environmentálních témat přesvědčeni. Individuální snažení je zranitelnější neúspěchem než kolektivní (Librová 2013). Snahy musí být založeny na jiných než ryze účelových motivacích, které jsou náchylnější ke zklamání a rezignaci. Jinou odpověď na zelenou únavu nabízí **post-environmentalismus/neo-environmentalismus** (Shellenberger, Nordhaus 2004). Neútočí na ekonomický růst, odmítá klást důraz na limity růstu a vyžadovat od lidí oběti (zvláště v období ekonomické krize), protože pokud se lidé nebudou mít dobře, nebudou se ani starat o životní prostředí. Ekonomický růst a bohatství nejsou příčinou, ale spíš řešením ekologické krize. Neo-environmentalismus přichází s inovativním převyprávěním environmentalismu, které je plné optimismu a víry ve schopnosti člověka.

Sociologický výzkum – postoje a aktivity lidí se zájmem o přírodu a životní prostředí

Cílem výzkumu realizovaného v létě 2016¹³ oddělením Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., bylo zmapovat postoje a aktivity té části veřejnosti, která se zajímá o ochranu přírody, krajiny a životního prostředí v České republice a zapojuje se do ní. K získání co nejkompaktnějšího pohledu jsme zvolili metodu online dotazníkového šetření, ve kterém potencionální respondenti získali e-mailovou žádost s odkazem na dotazník. Tato forma dotazování má určité výhody, ale podobně jako jiné metody i své nevýhody.¹⁴

¹⁴ Mezi výhody oproti osobnímu dotazování lze počítat organizaci výzkumu, menší časovou náročnost pro respondenty, možnost se k dotazníku vrátit podle časových možností, interaktivnost dotazníku a nižší náklady. Mezi nevýhody patří nižší návratnost, větší snadnost nevyplnění odpovědi, nemožnost ověření identity respondenta a riziko nepochopení otázky, kterému jsme se snažili předejít provedením pilotáže.

Páchník hnědý a účastníci exkurze (foto Simona Poláková)

Žádost o spolupráci na výzkumu a šíření dotazníku mezi členy, příznivce, podporovatele jsme zaslali celkem 539 zástupcům organizací, které se zabývají ochranou přírody nebo životního prostředí. Databázi kontaktů jsme vytvořili z veřejně dostupných informací o relevantních neziskových, volnočasových organizacích a iniciativách. Složení vzorku ovlivnila kromě způsobu výběru i ochota adresátů dotazník vyplnit a šířit jej dál po svých sítích (členům, příznivcům, podporovatelům). Vzhledem k možnosti preposílání odkazu nelze zjistit návratnost našeho výzkumu, protože nevíme, kolika lidem byl dotazník zaslán. Alespoň na některou otázku výzkumu odpovědělo celkem 1013 respondentů, celý dotazník až do konce vyplnilo 454 respondentů. Při zpracování výsledků výzkumu pracujeme se vzorkem čítajícím 751 respondentů, kteří dokončili dotazník celý nebo jeho část.¹⁵ Výzkum budeme označovat *Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016*.

¹⁵ V jednotlivých otázkách se počet respondentů mění podle toho, kolik respondentů se rozhodlo odpovědět.

Vzorek – zainteresovaná veřejnost

Cílovou skupinu charakterizuje zájem o problematiku ochrany přírody a životního prostředí. Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici oporu výzkumu, nevíme, jak dobře výzkum tuto cílovou skupinu reprezentuje. Fakt, že se výzkumu účastnili právě lidé z cílové skupiny, potvrzuje řada otázek – 85 procent respondentů uvedlo, že jim jsou rozhodně blízké myšlenky ochrany přírody, a dalších 12 procent „spíše ano“ (zbývající 3 % zvolila variantu „tak napůl“). V běžné populaci ČR se stejnou otázkou 24 procent respondentů rozhodně souhlasilo a 37 procent souhlasilo spíše.¹⁶ Oproti reprezentativní populaci ČR nebo i „ekologicky uvědomilejší“ populaci vysokoškolsky vzdělaných osob jde o významný rozdíl. Totéž se dá říci u informací o životním prostředí a informací, jak se k němu šetrně chovat. O tyto informace mají rozhodně zájem dvě třetiny respondentů a třetina uvedla, že se o ně spíše zajímá. Můžeme proto tvrdit, že se výzkumu zúčastnila **veřejnost zabývající se ochranou přírody a životního prostředí**, v další části textu ji budeme označovat jako „**zainteresovanou veřejnost**“.

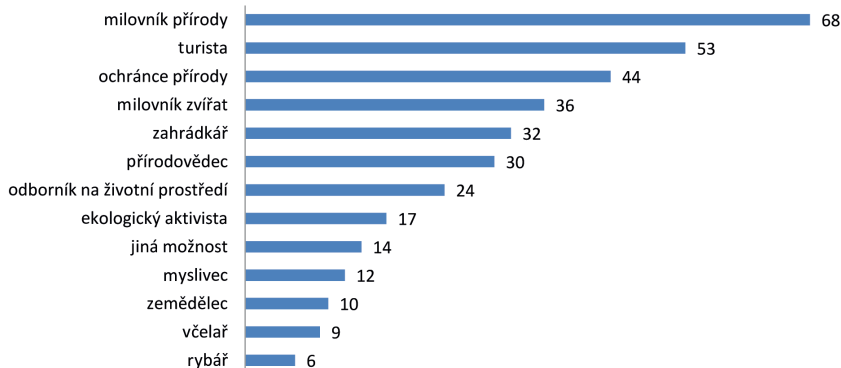
Ve vzorku jsou relativně rovnoměrně zastoupeni muži i ženy (53 % mužů, 47 % žen). Mladí lidé do 29 let tvoří 21 procent vzorku, největší podíl 45 procent tvoří lidé ve věkové kategorii od 30 do 44 let (mladší střední generace), podíl lidí starší střední generace ve věku 45 až 59 let činí 23 procent a starší 60 let 12 procent.

Při rozesílání dotazníku jsme oslovili organizace z různých částí ČR. Nejvíce respondentů žije v Praze (24 %) a v Jihomoravském kraji (12 %), kde sídlí významné instituce zabývající se přírodou a životním prostředím, dále ve Středočeském kraji (10 %). Nejméně jsou zastoupeni respondenti z Karlovarského a Zlínského kraje (po 2 %). Na dotazník odpověděli jak lidé žijící ve větších městech, tak ve městech menších a lidé žijící v malých obcích.

Mezi dotazovanými lidmi věnujícími svůj čas přírodě, krajině a životnímu prostředí naprosto převažují respondenti s vyšším odborným a vysokoškolským vzděláním, a to zejména přírodovědného a zemědělsko-lesnického zaměření. Výzkumu se zúčastnili lidé s různým vztahem k přírodě. **Graf 1** ukazuje, jakým způsobem sami sebe charakterizovali dotazovaní – mohli volit z 12 kategorií možných identit nebo přidat vlastní charakteristiku,¹⁷ přičemž každý mohl volit více možností. Z nabízených charakteristik se nejvíce lidí přihlásilo k tomu, že jsou „milovníci přírody“. Kategorie

¹⁶ Zdroj: Vlastní data. Sběr provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v květnu 2016 v rámci šetření *Naše společnost* s podporou programu Strategie AV21 – Rozmanitost života a zdraví ekosystémů (ROZE).

¹⁷ Jinou charakteristiku uvedlo 14 % respondentů – nejčastěji lesník (26), venkovan (3), tramp (3), krajinař (3); dále jednotlivé charakteristiky – např. člověk nepodléhající propagandě, chovatel, aktivní občan, antimyslivec, vegan, sadař, mineralog amatér, entomolog, úředník, ekopedagog, zastánce skromného života, učitel EVVO apod.

Graf 1: Charakteristika respondentů ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí (%)

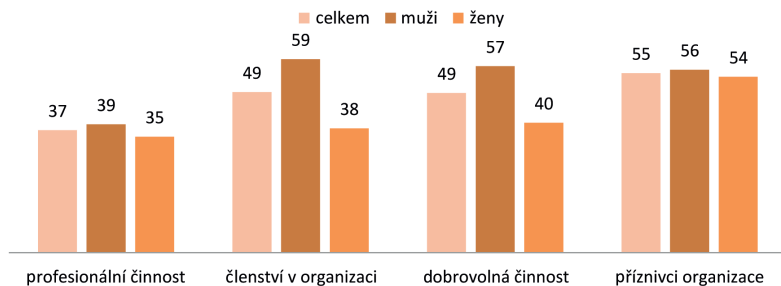
Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 745 respondentů.

se liší složením genderovým a věkovým – významně „mužské“ zastoupení mají myslivci, rybáři, včelaři a odborníci na životní prostředí; mezi kategorie s vyšším zastoupením žen patří milovníci zvířat, milovníci přírody a zahrádkáři. Nejstarší věková kategorie se více objevuje mezi včelaři a myslivci (23 %); nejmladší generace je významněji přítomná mezi milovnicími zvířat a ekologickými aktivisty (30, resp. 27 %).

Participace v organizacích ochrany přírody a životního prostředí

Mezi účastníky výzkumu tvoří největší podíl **příznivci**, tedy ti, kteří sledují činnost organizace a podporují ji na sociálních sítích nebo finančně. Necelá polovina je **členem** neziskové organizace nebo vykonává **dobrovolnickou** činnost, což z velké části s členstvím souvisí. Nejméně je těch, kteří vykonávají v oblasti ochrany přírody a životního prostředí **placenou činnost** (viz **graf 2**).

Více než třetina účastníků výzkumu (37 %) uvedla, že se věnovala v posledním roce ochraně přírody **profesionálně**, vykonávala placenou činnost (včetně OSVČ). Nejčastěji se jednalo o zaměstnance orgánů ochrany přírody (41 %) – Agentury ochrany přírody a krajiny (AOPK), Ministerstva životního prostředí, krajských nebo městských odborů životního prostředí či správy národního parku. Necelou třetinu profesionálních ochránců přírody tvořili lidé, kteří se zabývají environmentální výchovou nebo lesní pedagogikou (Ekocentrum, Chaloupky, o. p. s., Křivoklátsko, o. p. s., Český svaz

Graf 2: Podíl osob celkově, mužů, žen zapojujících se do činností v rámci ochrany přírody (%)

Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 654–668 respondentů.

ochránců přírody /ČSOP/, Hnutí Brontosaurus, SSEV Pavučina a další). Čtvrtina působí v organizacích zaměřených na péči a ochranu vybraných území, živočichů a rostlin jako ČSOP, AOPK nebo Čmelák, Natura atd. Necelá pětina respondentů, kteří vykonávají placenou činnost v oblasti ochrany přírody, se řadí k odborným společnostem, profesním spolkům atd. – např. Česká společnost ornitologická, Beleco, Zelený kruh. Poslední významnější skupinu tvořily organizace, které se profesionálně zaměřují na informační a jiné kampaně na ochranu přírody – Greenpeace, Arnika, Hnutí Duha, Nesehnutí.

Téměř polovina respondentů (49 %) zabývajících se ochranou přírody je **členem neziskové organizace**. Nejvíce jsou zastoupeny neziskové organizace zaměřené na péči a ochranu vybraného území, živočichů a rostlin (regionální pobočky ČSOP, Česká společnost ornitologická, Hnutí Brontosaurus, okrašlovací spolky a spolky hájící zájmy určitého území, 38 %). Druhá nejvíce zastoupená kategorie neziskových organizací, jichž jsou respondenti členy, se orientuje na environmentální výchovu (např. Hnutí Brontosaurus, Ekodomov, TEREZA, Ekocentrum Koniklec atd.). Třetím nejvíce zmiňovaným typem byly volnočasové neziskové organizace, jako myslivci, rybáři, včelaři, zahrádkáři, Česká táborská unie, Česká společnost mykologická, Klub českých turistů, skauti apod.

Dobrovolnictvím v organizaci/organizacích, které mají v náplni své činnosti péči o životní prostředí nebo ochranu přírody, např. brigády, účast na akcích, administrativní pomoc apod., se zabývá přibližně polovina (49 %) účastníků průzkumu. Z velké části se jedná o stejné organizace, které již byly zmíněny v kategorii členství.

Ponechání nesečených pásů pro zvýšení biodiverzity v zemědělské krajině na Českokrumlovsku (foto Jiří Koptík)

Většina respondentů (55 %) uvedla, že je **příznivcem** ještě nějaké další organizace (kromě těch, ve kterých jsou zaměstnáni, členy nebo dobrovolníky). Vzorek obsahuje vedle již zmíněných organizací i příznivce organizací či iniciativ Frank Bold, Veronica, Koalice proti palmovému oleji, Ekolist.cz, Fórum ochrany přírody, Calla nebo Svoboda zvířat.

Mezi těmito čtyřmi skupinami jsou výrazné překryvy.¹⁸ Téměř tři čtvrtiny členů ekologických organizací zároveň pracují v organizacích jako dobrovolníci a dvě třetiny z členů jsou zároveň i příznivci další organizace (než ve které jsou členy či v ní jsou zaměstnáni). Z profesionálů je většina (60 %) zároveň členem neziskové organizace, větší část profesionálů se také věnuje dobrovolnické činnosti v dané oblasti (57 %).

¹⁸ 13 % respondentů se zařadilo do všech čtyř kategorií – tedy je zároveň zaměstnán, členem, dobrovolníkem i příznivcem organizace, která má v náplni ochranu přírody nebo životního prostředí, 23 % respondentů se zařadilo ke třem, 23 % ke dvěma, 24 k jedné, 17 % se nezařadilo ani do jedné ze zjišťovaných pozic.

Profesionálně se nejvíce věnují ochraně přírody a krajiny lidé ve věku mezi 30 a 59 lety, kteří tvoří více než polovinu z nich. Mladí lidé do 30 let ze vzorku jsou v mnohem menší míře aktivně zapojeni do činnosti profesionální, i v neziskových organizacích zaměřených na ochranu přírody a životního prostředí, a řadí se spíše mezi příznivce, např. finančně přispěli nebo dlouhodobě sledují aktivity vybrané organizace. Bezmála čtvrtina účastníků výzkumu v nejnižší věkové kategorii se nezařadila ani do jedné skupiny.

Respondenti starší 60 let patří mezi účastníky výzkumu k vůbec neaktivnějším v členství v neziskových organizacích zabývajících se ochranou přírody a životního prostředí i mezi **dobrovolníky**. Pouze necelá desetina se nezařadila ani do jedné skupiny.

Statisticky významně se neliší podíl žen a mužů zabývajících se ochranou přírody profesionálně a těch, kteří jsou příznivci nějaké organizace. Významně vyšší podíl mužů než žen však deklaroval své členství v organizacích a účast na dobrovolnické činnosti.

Ve složení 12 kategorií – charakteristik, ke kterým se sami respondežti přihlásili – jsou podstatné rozdíly v podílu profesionálů, členů, dobrovolníků a příznivců. Významně vyšší podíl profesionálů, členů, dobrovolníků i příznivců se vyskytuje u odborníků na životní prostředí a ochránců přírody. Mezi ekologickými aktivisty nadprůměrnou část tvoří členové, dobrovolníci a příznivci (profesionálové průměrnou). Naopak

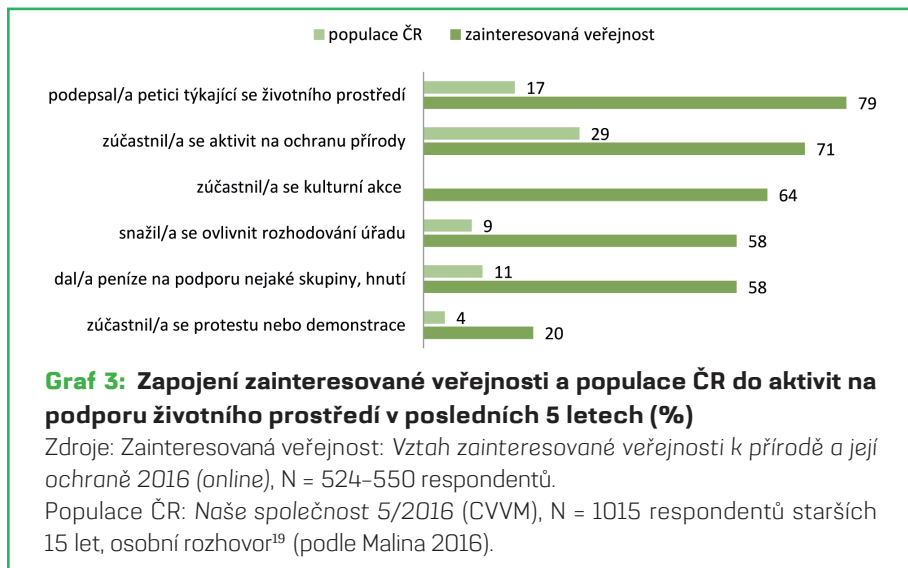

Pozorování vzácných vodních živočichů během exkurze pro veřejnost do nivy horní Lužnice na Třeboňsku (foto Jiří Koptík)

výrazně menší podíl profesionálů a členů je mezi těmi, kteří se označili za milovníky zvířat. Mezi myslivci je významně nižší podíl profesionálů a příznivců, ale vyšší než průměrný podíl lidí, kteří vykonávají dobrovolnou činnost.

Zapojení do aktivit na podporu životního prostředí

Míru zapojení zainteresované veřejnosti do vybraných aktivit na podporu ochrany životního prostředí za posledních pět let ve srovnání s běžnou populací ČR ukazuje **graf 3**. Více než tři čtvrtiny dotazovaných z řad zainteresované veřejnosti podepsaly petici týkající se životního prostředí, nepatrně méně respondentů (71 %) se zúčastnilo aktivit na ochranu přírody, jako jsou například brigády nebo obnova zeleně. Téměř dvě třetiny (64 %) se zúčastnily kulturní akce zaměřené na téma přírody či životního prostředí. Více než polovina respondentů (58 %) se rovněž snažila ovlivnit rozhodování úřadu ve prospěch životního prostředí například dopisem nebo účastí na jednání zastupitelstva a stejný podíl respondentů finančně podpořil skupiny nebo hnutí, které se zabývají ochranou přírody. Z nabízených aktivit byla mezi zainteresovanou veřejností jednoznačně nejméně častou účast na demonstraci. Za posledních pět let se pouze pětina dotázaných přihlásila k účasti na takové akci.

¹⁹ Vedle odpovědi „ano–ne“ uvádí CVVM také odpověď „nevím“, tuto odpověď však u této otázky volily pouze 1–2 % respondentů. Variantu účasti na kulturní akci CVVM nezjišťovalo.

Pokud jde o zainteresovanou veřejnost, respondenti z Prahy a větších měst častěji než lidé z malých vesnic a osad připojili svůj podpis pod petici týkající se životního prostředí a častěji se účastnili obdobně zaměřené demonstrace nebo protestu. Lidé z malých vesnic, osad a samot se zase zapojovali více do brigád či údržby zeleně a snažili se ovlivnit rozhodování úřadů, méně se pak do obou těchto aktivit zapojovali mladí lidé ve věku do 30 let. Muži se častěji než ženy účastnili demonstrací a protestů, více se snažili ovlivnit rozhodování úřadů a více se zapojovali do brigád a dalších aktivit na ochranu přírody. Peněžní podporu skupinám, které se zabývají životním prostředím, poskytovali častěji respondenti mladšího středního věku než nejmladší a nejstarší skupiny. Lidé ve starším středním věku se častěji zapojovali do brigád a dalších aktivit. Respondenti s vysokoškolským vzděláním častěji než ostatní zejména poskytovali finanční podporu a snažili se ovlivnit rozhodování úřadů dopisem či účastí na jednání zastupitelstva.

V zapojení do sledovaných aktivit se mezi sebou lišily i jednotlivé skupiny zainteresované veřejnosti,²⁰ největší rozdíly byly mezi myslivci a ekologickými aktivisty. Ekologičtí aktivisté se nejvíce angažují v politické participaci (petice, demonstrace). Téměř všichni ekologičtí aktivisté podepsali petici²¹ (99 %), u myslivců tak učinilo pouze 56 procent a u včelařů 64 procent. Nadpoloviční většina ekologických aktivistů (52 %) se zúčastnila protestu či demonstrace k životnímu prostředí,²² ovšem z myslivců uvedla svoji účast pouze 2 procenta. Devět z deseti ekologických aktivistů finančně podpořilo skupinu či hnutí, které se věnují ochraně životního prostředí,²³ mezi myslivci takovou formu podpory uvedla jen třetina.

Včelaři, myslivci, rybáři a zemědělci zase nejvíce uváděli zapojení do aktivit na ochranu přírody (v 91, resp. 89, 89 a 87 %), významně méně často se takových aktivit účastní milovníci zvířat (66 %) a turisté (66 %).²⁴ Rozhodování úřadů se více než ostatní snažili ovlivnit včelaři a ekologičtí aktivisté (po 82 %), odborníci na životní prostředí (75 %), přírodovědci (67 %) a ochránci přírody (66 %). Kulturní akce, která se týkala životního prostředí, se častěji zúčastnili odborníci na životní prostředí a ekologičtí aktivisté (po 79 %) a ochránci přírody (75 %).

Zapojení české populace do výše zmíněných aktivit sleduje dlouhodobě CVVM. Občané ČR se do sledovaných aktivit zapojují výrazně méně než respondenti ze

²⁰ Respondent se mohl přihlásit do více skupin. Srovnány jsou odpovědi těch, kteří se do dané skupiny zařadili, a všech ostatních.

²¹ Petici častěji podepsali ochránci přírody (87 %), milovníci přírody (83 %) a zvířat (84 %) nebo přírodovědci (84 %).

²² Protestu se zúčastnilo také 32 % odborníků na životní prostředí a 27 % ochránců přírody.

²³ Významně více finančně podpořilo skupinu či hnutí na ochranu životního prostředí také milovníci (61 %) a ochránci přírody (69 %), přírodovědci (65 %), odborníci na životní prostředí (71 %).

²⁴ Ochránci přírody (83 %), ekologičtí aktivisté (80 %), odborníci na životní prostředí (79 %).

zainteresované veřejnosti. Nejčastěji se běžní občané zapojují do aktivit na ochranu přírody – 29 procent respondentů uvedlo své zapojení v posledních pěti letech. V ostatních aktivitách byly rozdíly mezi běžnou a zainteresovanou veřejností ještě výraznější – účastní se jich přibližně pěti- až šestinásobně menší podíl běžné populace (viz **graf 3**) (Malina 2016).

Zapojení do ochranářských aktivit

U zainteresované veřejnosti jsme dále zjišťovali, na jakých akcích v oblasti ochrany přírody a životního prostředí osobně respondenti participovali za poslední rok (viz **graf 4**). Zjišťovali jsme účast na 18 aktivitách, respondenti mohli vypsát vlastní variantu.

Největší část účastníků výzkumu se věnuje environmentálnímu vzdělávání zaměřenému na děti a mládež, více než polovina se účastnila jako posluchač osvětové akce, asi o deset procent méně respondentů takovou akci organizovalo nebo na ní

Graf 4: Účast zainteresované veřejnosti na aktivitách souvisejících s ochranou přírody a/nebo životního prostředí (%)

Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 538 respondentů.

přednášelo. Dalšími často zastoupenými činnostmi jsou údržba chráněných i nechráněných území (kosení luk, výsadba stromů, čištění studánek) a uklidové akce. Mimo nabízené aktivity zmínili respondenti v kategorii jiné péči o les a ochranu před zvěří, údržbu mysliveckého terénu, starost o restituované pozemky, získávání dotací, mapování pro bibliolib.cz, online kurz či osvětu na sociálních sítích.

Víceméně neexistují významné rozdíly mezi muži a ženami v zapojení do činností, ve kterých se v rámci ochrany přírody angažují. Ženy se o trochu více zapojují do pomoci domácím zvířatům v nouzi, bojují za práva zvířat ve velkochovech a laboratořích a účastní se vzdělávacích kurzů. Významnější rozdíly nejsou ani podle věkových skupin. Mladí lidé jsou celkově méně aktivní než střední generace. Jediné aktivity, v nichž jsou aktivnější než ostatní, jsou ochrana práv zvířat ve velkochovech a laboratořích a účast na přímých akcích jako např. blokády proti kácení, proti těžbě. Lidé starší 60 let se ve větší míře než jiné skupiny účastní správních řízení týkajících se ochrany přírody a životního prostředí.

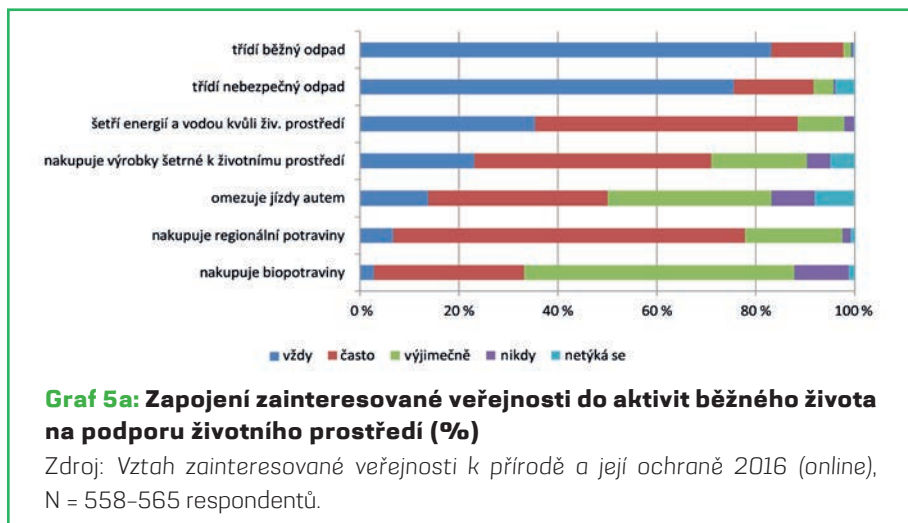
Podle charakteristik, ke kterým se mohli účastníci přihlásit, se respondenti poměrně liší v počtu a struktuře vybraných aktivit. Vůbec neaktivnější jsou ekologičtí aktivisté, následovaní odborníky na životní prostředí (průměr přibližně 7 vybraných aktivit). Myslivci vybrali v průměru jen 4 aktivity, méně než 5 v průměru připadlo na turisty, rybáře, milovníky zvířat a přírody nebo zahrádkáře.

Proenvironmentální chování

Zjišťovali jsme, jak se domácnost respondentů zapojuje do aktivit běžného života, které jsou spojovány s ohleduplností vůči životnímu prostředí, jako je třídění odpadu nebo šetření energiemi.

Jak ukazuje **graf 5a**, drtivá většina respondentů z řad zainteresované veřejnosti udává, že třídí běžný odpad a odevzdává nebo třídí nebezpečný odpad, přes tři čtvrtiny tak činí dokonce vždy. Vždy nebo často šetří energie a vodu z důvodu ochrany životního prostředí 88 procent dotázaných, z toho více než třetina vždy. Tím, zda jsou výrobky šetrné k životnímu prostředí, se při nákupu vždy nebo často řídí takřka tři čtvrtiny respondentů. Více než tři čtvrtiny respondentů tvrdí, že nakupují regionální výrobky, ovšem jen 7 procent respondentů uvedlo, že tak činí vždy. Polovina respondentů uvedla, že vždy nebo často omezuje jízdy autem z důvodu ochrany životního prostředí. Nejméně běžné je pro respondenty nakupovat biopotraviny, což vždy nebo často dělá podle svých slov jen třetina zainteresované veřejnosti.

V našem vzorku třídili nebezpečný odpad méně mladí lidé do 30 let, vysokoškoláci třídí více běžný odpad. Biopotraviny nakupují častěji mladší lidé do 30 let a ženy, které také častěji než muži nakupují regionální potraviny. Naopak mladí do 30 let se méně než ostatní řídí při nákupu výrobků tím, zda jsou šetrné k životnímu prostředí.

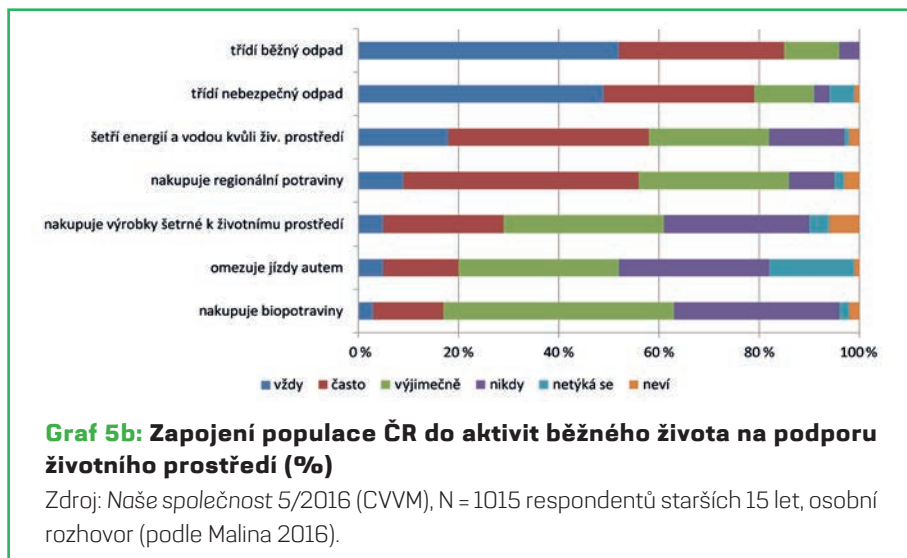
Obyvatelé Prahy a velkých měst častěji uváděli, že omezují jízdu autem z důvodu ochrany životního prostředí. Do toho se zřejmě promítá dobrá dostupnost hromadné dopravy v Praze a velkých městech, která omezení jízdy umožňuje. Pokud jde o jednotlivé kategorie, do kterých se zařadili sami respondenti,²⁵ nejvíce se od ostatních svým chováním lišili ekologičtí aktivisté, kteří nejvíce nakupovali biopotraviny, řídili se při nákupu výrobků tím, zda jsou šetrné k životnímu prostředí, a omezovali jízdy autem.

Rovněž větší podíl ochránců přírody než ostatních ze vzorku zainteresované veřejnosti třídí nebezpečný i běžný odpad, šetří energiemi a vodou, častěji nakupují biopotraviny i výrobky šetrné k životnímu prostředí. Zemědělci více nakupují biopotraviny i regionální potraviny, šetří vodou a energiemi a častěji omezují jízdy autem. Zahrádkáři častěji třídí nebezpečný odpad a milovníci přírody častěji nakupují biopotraviny. Naopak myslivci omezují jízdy autem méně než ostatní a rybáři méně nakupují biopotraviny.

Do všech výše uvedených aktivit se respondenti z řad zainteresované veřejnosti zapojují mnohem více než běžná česká populace, o níž informace poskytují výsledky šetření CVVM (viz **graf 5b**). Největší rozdíly se přitom projevují v jízdách autem a ve spotřebě výrobků, které jsou šetrné vůči životnímu prostředí. V roce 2016²⁶ naprostá

²⁵ Respondent se mohl přihlásit do více skupin. Srovnány jsou vždy odpovědi těch, kteří se do dané skupiny zařadili, a všech ostatních.

²⁶ CVVM uvádí vedle odpovědí „vždy – často – výjimečně – nikdy – netýká se“, také volbu odpovědi „nevím“. Variantu „nevím“ volilo pro jednotlivé otázky 0–6 % respondentů.

Obnovení péče o druhově bohaté suché trávníky – první seč po desítkách let ponechání ladem (foto Jiří Koptík)

většina obyvatel ČR třídila běžný i nebezpečný odpad, zhruba polovina české populace odpad třídí vždy a další přibližně třetina často (30, resp. 33 %). Energiemi a vodou z důvodu ochrany životního prostředí šetří vždy nebo často většina běžné české populace (58 %), podobně velká část obyvatel nakupuje regionální výrobky (56 %). Jen necelá třetina obyvatel se řídí při nákupu výrobků tím, zda jsou šetrné k životnímu prostředí (29 %). Pětina respondentů výzkumu CVVM vždy nebo často omezuje jízdy autem z důvodu ochrany životního prostředí a ještě menší podíl obyvatel nakupuje vždy nebo často biopotraviny (17 %) (Malina 2016).

Spotřeba – konzumace jídla

Zajímalo nás, zda se lidé působící v oblasti ochrany přírody a životního prostředí liší ve spotřebitelském chování od české populace. U běžné populace²⁷ odpovědělo 23 procent respondentů, že se vždy nebo často vyhýbají nákupu některých výrobků a potravin z důvodu ochrany životního prostředí. Toto rozhodnutí významně souvisí s mírou dosaženého vzdělání. Nejvíce se nákupu určitých výrobků vyhýbají vysokoškolsky vzdělaní (31 %). V našem výzkumu na stejnou otázku odpovědělo kladně 54 procent respondentů, což svědčí o vyšším proenvironmentálním chování zainteresované veřejnosti. Zčásti to souvisí i s převahou lidí s vyšším dosaženým vzděláním v našem vzorku. Respondentů v našem výzkumu jsme se dále zeptali, jakému zboží se vyhýbají. Nejčastěji zmiňovaným zbožím, kterému se lidé zabývající se ochranou přírody a životního prostředí vyhýbají, jsou nesezonní potraviny a neregionální zboží, které je nutno dovážet často na velké vzdálenosti (např. tropické ovoce, mořské plody atd.). Dalším velmi častým důvodem, proč respondenti nekupují některé zboží, je přítomnost palmového oleje v jeho složení. Lidé též nekupují zboží s velkým množstvím obalů (samostatně balené kusy) nebo třeba balené vody a upřednostňují nákupy ve velkém právě z důvodu snižování množství obalů. Někteří respondenti zmiňovali též výrobky z velkochoví, výrobky nadnárodních firem či konkrétních firem jako například výrobky koncernu Agrofert. Nejvíce se určitým výrobkům vyhýbají lidé z nejmladší věkové kategorie, lidé nad 60 let se jim vyhýbají nejméně.

Supermarket nebo hypermarket je místo, kde nejčastěji **nakupuje sezonní ovoce a zeleninu** největší část zainteresované veřejnosti (35 %). Další třetina dotázaných získává ovoce a zeleninu z vlastní zahrady nebo pole, případně od rodiny, sousedů či známých. U konkrétních farmářů nebo na farmářských trzích nakupuje toto zboží okolo 17 procent. Patnáct procent uvedlo, že nakupuje nejčastěji zboží v obchodě s ovocem a zeleninou. Několik respondentů přitom uvedlo, že jednotlivé způsoby nákupu kombinují podle ročního období. Tento údaj lze těžko srovnat s většinovou populací, neboť většina průzkumů se zabývá nákupy obecně. Každopádně

²⁷ Zdroj: Vlastní data.

v hypermarketech, diskontech a supermarketech nakupuje většinu zboží téměř 80 procent lidí (INCOMA GfK 2015).

S ochranou přírody a životního prostředí souvisí i životní styl, a nás zajímalo, zda mezi zainteresovanou veřejností jsou ve větší míře zastoupeni **vegetariáni** a lidé nekonsumující mléčné výrobky, vejce a živočišné produkty. V současné době se podle průzkumů (STEM/MARK) hlásí k vegetariánství v České republice asi 1–2 % běžné populace. V našem výzkumu lidé, kteří vůbec nejedí maso, tvořili 8 procent a dalších 6 procent respondentů uvedlo, že jí maso méně než jednou týdně. Hlavním důvodem je pro většinu nesouhlas s průmyslovou produkcí nebo klecovým chovem a snaha nezpůsobovat utrpení jiným živým tvorům. K dalším důvodům patřila i produkce skleníkových plynů a to, že nepovažují jzení masa za zdravé. Respondenti také uváděli, že sice maso konzumují, ale dbají na jeho kvalitu a často též upřednostňují ryby, zvěřinu či zvířata z vlastního/domácího chovu, případně ekologického zemědělství. Mléčné výrobky, vejce a živočišné produkty jí minimálně třikrát týdně přes 88 procent respondentů. Lidé, kteří je nejedí vůbec anebo méně než jednou týdně, tvořili asi 5 procent respondentů našeho výzkumu. Ti, kteří tyto produkty nekonsumují, uvádějí většinou stejné důvody jako ti, kteří nejedí maso. Lze říci, že návyk jíst maso a jiné živočišné produkty spolu velmi těsně souvisí. Z těch, kteří každodenně jedí maso, tři čtvrtiny zároveň konzumují každodenně mléko, vejce a živočišné produkty (dalších 23 % pak 3–5krát týdně). Naopak jen třetina dotázaných lidí s bezmasou dietou si dává každodenně nějaké živočišné produkty a nadpoloviční většina je konzumuje nejvýše jednou týdně (55 %). **Vegani**, kteří vůbec nekonsumují živočišné produkty, tvořili 2 procenta účastníků výzkumu.

V datech o konzumaci masa nacházíme rozdíly podle **pohlaví a věku**. Ženy v našem výzkumu uváděly podstatně méně častou konzumaci masa než muži (18 % žen nejí maso nikdy nebo méně často než jednou týdně). Výrazněji se také liší nejmladší věková kategorie do 29 let, z níž 16 procent osob uvedlo, že nejí maso, a dalších skoro 8 procent jí maso méně než jednou týdně. Každý čtvrtý mladý člověk z našeho vzorku tedy podstatně omezuje spotřebu masa. Každodenně konzumuje maso jen každý dvacátý respondent do 29 let, u ostatních kategorií zainteresované veřejnosti nad 30 let byl podíl troj- až čtyřnásobně vyšší (16–20 %).

Kontakt s přírodou

Další otázka zaměřená na životní styl a trávení volného času zjišťovala, jak často lidé pobývají v přírodě mimo souvislou zástavbu.²⁸ Každodenně tráví v přírodě svůj čas 15 procent respondentů výzkumu zainteresované veřejnosti a dalších 42 procent uvedlo, že ve volné přírodě tráví svůj čas několikrát týdně. Několikrát v měsíci tráví

²⁸ Otázka zněla: Jak často trávíte svůj čas v přírodě? Máme tím na mysli volnou přírodu mimo souvislou zástavbu (ne park nebo zahradu).

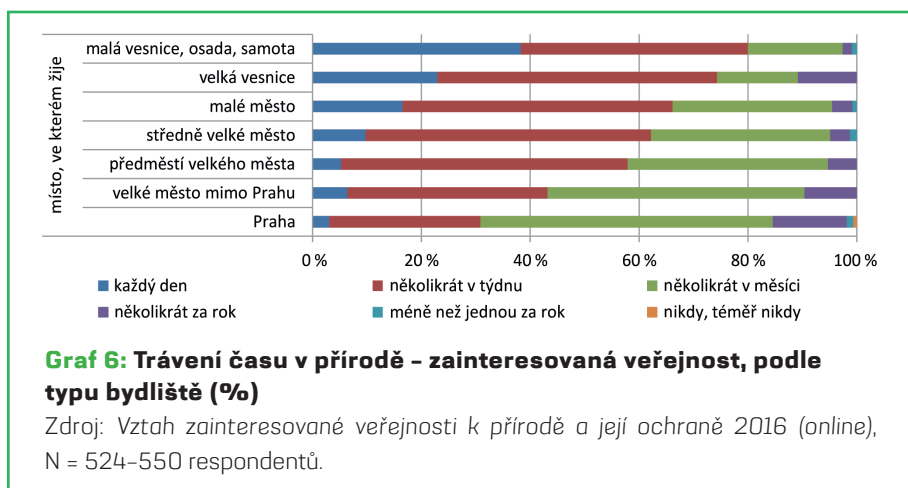
v přírodě svůj čas 35 procent respondentů a 7 procent jen několikrát za rok. Jen šest respondentů uvedlo, že tráví svůj čas v přírodě mimo souvislou zástavbu méně než jednou za rok, resp. téměř nikdy.

Jak ukazuje **graf 6**, na trávení času ve volné přírodě má vliv **typ místa bydliště**. Každodenně ve volné přírodě pobývají ti, kteří bydlí na malé vesnici, osadě nebo samotě (38 %). S rostoucí velikostí místa bydliště frekvence pobytu ve volné přírodě klesá až po respondenty, kteří bydlí v Praze (3 %). A zatímco tři čtvrtiny obyvatel vesnic tráví ve volné přírodě svůj čas aspoň několikrát týdně, mezi obyvateli Prahy je to necelá třetina. Zhruba polovina dotazovaných žijících v Praze nebo v jiném velkém městě tráví v přírodě nejčastěji čas několikrát za měsíc. Lze říci, že nezávisle na velikosti bydliště se drtivá většina dotazovaných pohybuje ve volné přírodě alespoň několikrát za měsíc.

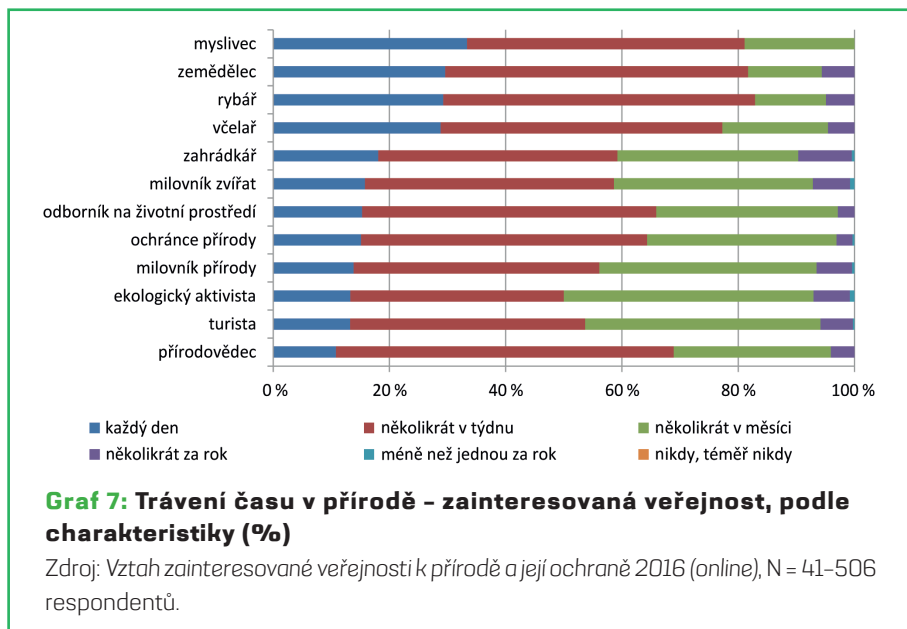
Mezi respondenty trávili ve volné přírodě svůj čas častěji muži než ženy. Rozdíly podle věku nejsou příliš výrazné, lidé mladší 30 let pobývají v přírodě méně. Nejvíce času tráví v přírodě myslivci, rybáři, včelaři a zemědělci. Četnost pobytu v přírodě podle charakteristiky, kterou respondenti uvedli, ukazuje **graf 7**.

Aktivity v dětství

Vztah k životnímu prostředí, ochraně přírody a krajiny se vytváří v dětství. Proto jsme respondentům položili několik otázek, které se týkaly jejich dětství. Nejprve nás zajímalo, zda byli v dětství členy zájmové organizace, která měla vztah k přírodě. Téměř polovina respondentů byla v dětství členem nebo členkou zájmového oddílu, který se zabýval ochranou přírody nebo jehož činnost zahrnovala chození či výlety do přírody.

Více než třetina byla členem nebo členkou Skauta, Junáka, Brontosaura, Ligy lesní moudrosti či podobného oddílu. Členem turistického oddílu byl v dětství téměř každý třetí respondent a každý čtvrtý byl členem jiného oddílu zaměřeného na ochranu či pobyt v přírodě, než byl specifikován v nabídce. Členství v oddíle či klubu mladých ochránců přírody uvedlo 17 procent z řad zainteresované veřejnosti, členství v rybářských oddílech či klubech 13 procent respondentů a v mysliveckých oddílech či klubech 11 procent respondentů. Jak je dále patrné z **grafu 8**, toto členství bylo nejčastěji dlouhodobé, trvalo více než tři roky.

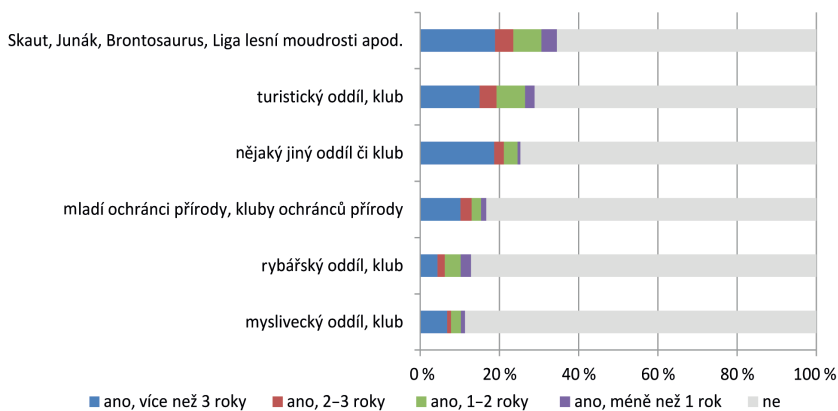
Obecně byli mladí lidé do 29 let v dětství členy uvedených zájmových oddílů či klubů méně často než respondenti z ostatních věkových skupin. Členy turistického, mysliveckého nebo jiného oddílu byli v dětství nejčastěji lidé ve věku 45–59 let. Pouze v případě rybářských klubů nebyly mezi jednotlivými věkovými skupinami statisticky významné rozdíly.

Muži byli v dětství častěji členy Skauta, Junáka, Brontosaura, Ligy lesní moudrosti, Mladých ochránců přírody či obdobného oddílu či klubu. Nejvýraznější rozdíl mezi muži a ženami byl v členství v mysliveckých a rybářských oddílech, do kterých se v dětství zapojila pětina mužů (20, resp. 21 %), ale pouze 2, resp. 5 procent dotazovaných žen.

Lidé, kteří v dětství bydleli v Praze nebo velkém městě, navštěvovali spíše než lidé na vesnici Skauta, Junáka, Brontosaura či obdobný oddíl nebo klub, podobně tomu bylo i se členstvím v oddílech či klubech ochránců přírody. Naopak lidé z velkých měst navštěvovali v dětství méně často než lidé na vesnici nebo předměstí velkého města myslivecký oddíl.

Ukazuje se, že záliby z dětství se často přenáší do dospělého života. Přibližně polovina těch, kteří se označili za myslivce, byla také v dětství členy mysliveckého oddílu, třetina z nich byla členy rybářského oddílu. Podobně je tomu u dnešních rybářů, kterých více než čtyři pětiny byly již v dětství členy rybářského oddílu nebo klubu a necelá třetina byla v dětství členem mysliveckého oddílu. Do mysliveckého oddílu v dětství chodila asi čtvrtina zemědělců z našeho vzorku. Mezi lidmi s identitou ekologických aktivistů je velmi málo těch, kteří byli v dětství členy mysliveckého oddílu nebo klubu (5 %). Odborníci na životní prostředí v dětství častěji navštěvovali mladé ochránce přírody a obdobné kluby (26 %).

O letních prázdninách jezdíval v dětství 8 z 10 respondentů z řad zainteresované veřejnosti na **tábory**, kde se mimo jiné věnovali i poznávání přírody, z toho většina jezdila na tyto tábory opakovaně. Každý třetí respondent trávil na těchto táborech (téměř) každý rok, dalších 14 procent respondentů bylo na těchto táborech 4–6krát, 24 procent 2–3krát a pouze jednou 11 procent. Tábory se častěji účastnili

Graf 8: Členství v zájmových oddílech, zabývajících se ochranou nebo pobytem v přírodě v průběhu dětství, zainteresovaná veřejnost (%)

Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 498–609 respondentů.

členové Skauta, Junáka, Brontosaura či jiného obdobného klubu a členové různých oddílů a klubů ochránců přírody, skoro polovina členů se jich účastnila (téměř) každý rok. V případě členů turistických a jiných na přírodu zaměřených oddílů, které nebyly v nabídce specifikovány, na tyto tábory jezdilo (téměř) každý rok kolem 40 procent členů.

Protože obyvatelé měst mají s přírodou méně častý kontakt, zajímalo nás, jak často lidé, kteří bydleli v dětství ve městě,²⁹ trávili v té době víkendy a prázdniny na venkově nebo v přírodě. V době dětství bydlelo 17 procent respondentů našeho vzorku v Praze, 19 procent ve velkém městě nebo na předměstí velkého města, 14 procent ve středně velkém městě a 23 procent na malém městě.

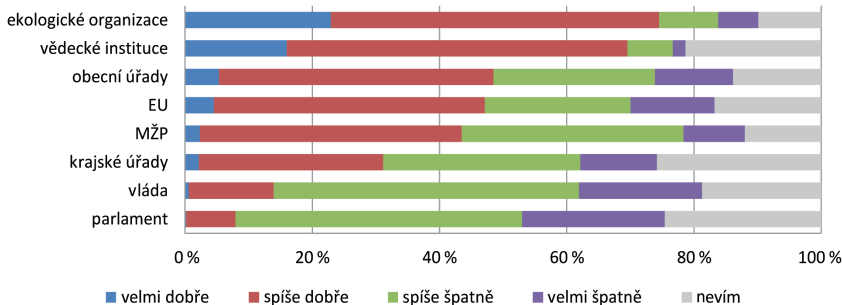
Dvě třetiny respondentů z řad zainteresované veřejnosti, kteří v době dětství bydleli ve městě, trávili **víkendy** v přírodě nebo na venkově často, dalších 27 procent tam trávilo víkendy občas a jen 8 procent výjimečně nebo vůbec ne. V přírodě **v průběhu letních prázdnin** trávilo svůj čas často 87 procent respondentů, kteří v té době bydleli ve městě, 11 procent občas a pouhá 2 procenta výjimečně nebo vůbec ne. Členové Skauta, Junáka, Brontosaura, Lesní ligy moudrosti, oddílů či klubů ochránců přírody a podobně zaměřených oddílů trávili v dětství své prázdniny na venkově či v přírodě častěji.

Hodnocení péče České republiky o ochranu životního prostředí a činnosti institucí

Péči České republiky o ochranu životního prostředí hodnotí zainteresovaná veřejnost poměrně kriticky – 61 procent dotázaných si myslí, že je nedostatečná, třetina ji považuje za přiměřenou a jen 3 procenta se domnívají, že je příliš velká. Názor běžné populace je poněkud optimističtější. Za nedostatečnou tuto péči ve stejném roce označilo 35 procent a 59 procent respondentů se domnívá, že se ČR stará o životní prostředí přiměřeně, 2 procenta ji považují za přílišnou (Tuček 2016).

Z osmi vybraných institucí hodnotí účastníci výzkumu zainteresované veřejnosti nejlépe **ekologické organizace**, tedy nevládní neziskové organizace působící v oblasti ochrany přírody a životního prostředí. Jejich práce je dobrá podle 77 procent respondentů (velmi dobrá 23 % a 52 % spíše dobrá), 6 procent ji označuje za velmi špatnou. Výrazně pozitivní je i hodnocení činnosti **vědeckých institucí**, kterou za dobrou označuje 70 procent dotázaných (16 % velmi a 54 % spíše dobře). Další instituce získaly méně kladné hodnocení. **Obecní či městské úřady** a **Evropskou unii** na třetím a čtvrtém místě pozitivně hodnotí méně než polovina respondentů (viz **graf 9a**).

²⁹ Na tuto otázku tedy neodpovídali respondenti, kteří v dětství bydleli na vesnici, v osadě či na samotě (27 %).

Graf 9a: Hodnocení činnosti v ochraně životního prostředí zainteresovanou veřejností (%)

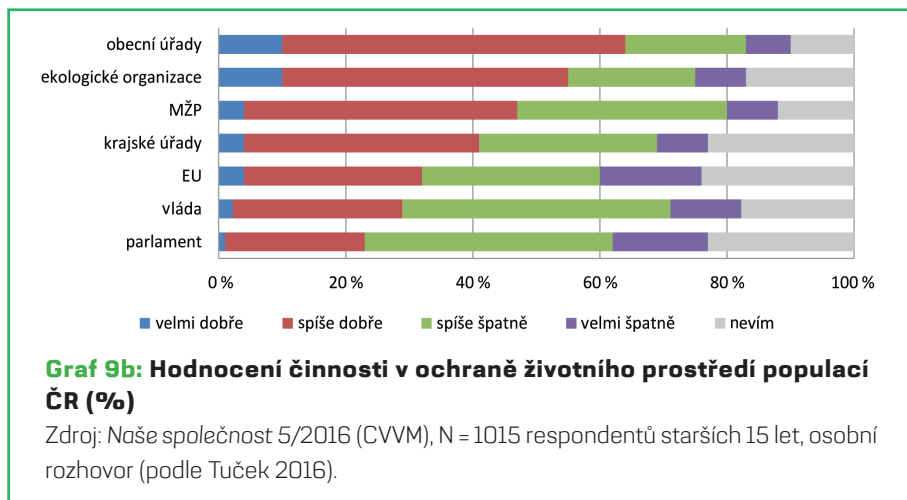
Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 502–508 respondentů.

Nejhorší podle mínění respondentů je v oblasti životního prostředí činnost **parlamentu** a práce **vlády** (8, resp. 14 % kladných odpovědí). S odstupem třetí nejhůře hodnocenou institucí jsou **krajské úřady**, jejichž aktivity jsou vnímány již výrazně lépe než u parlamentu a vlády – kladně je hodnotila přibližně třetina dotázaných.

Až na vědecké instituce můžeme srovnat výsledky s běžnou populací (viz **graf 9b**, Tuček 2016). Pro účely srovnání jsme použili odpovědi pouze těch respondentů, kteří činnost institucí dokázali zhodnotit (nezahrnuli jsme odpověď „nevím“). Proto se uváděná procenta odlišují oproti uvedeným v **grafech 9a, 9b**.³⁰ Obecně lze říci, že rozdíly mezi hodnocením jednotlivých institucí jsou u běžné populace méně výrazné než u zainteresované veřejnosti, pořadí institucí je v obou případech podobné. Výraznou výjimku představuje **Evropská unie**, jejíž činnost zainteresovaná veřejnost hodnotí ve vztahu k životnímu prostředí převážně dobře (57 % součet velmi a spíše dobře) na rozdíl od běžné populace, která vnímá činnost EU jako horší (42 % součet velmi a spíše dobře). U ekologických organizací jednoznačně převládá kladné hodnocení, ale zainteresovaná veřejnost jejich činnost hodnotí jako lepší (83 % součet velmi a spíše dobře) oproti běžné populaci (66 % součet velmi a spíše dobře). Aktivity obecních úřadů naopak běžná populace vnímá jako lepší (71 % součet velmi a spíše dobře) než zainteresovaná veřejnost (56 % součet velmi a spíše dobře).

Z **grafů 9a a 9b** je patrné, že respondenti z obou skupin často volili variantu „nevím“, tedy **neuměli zhodnotit činnost institucí**. Ačkoli vzorek účastníků

³⁰ Důvodem je odlišný podíl odpovědí „nevím“ u institucí a skupin.

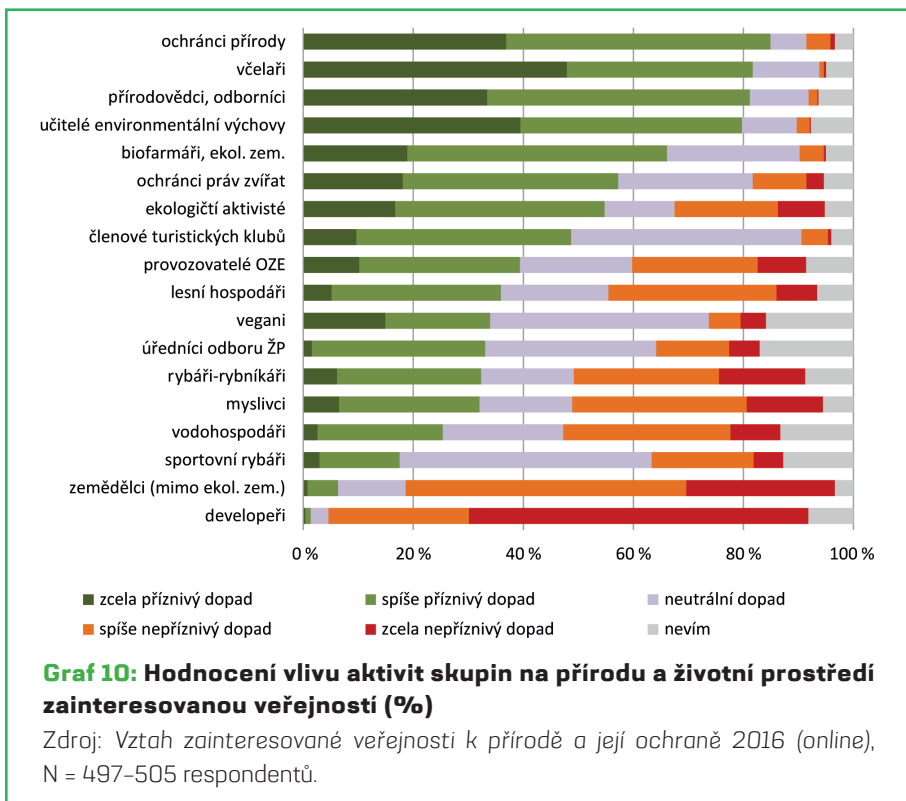
našeho výzkumu je relativně velmi dobře informovaný oproti běžné populaci, podíl odpovědí „nevím“ u některých institucí dosahuje pětiny až čtvrtiny odpovědí – tedy stejného nebo i vyššího podílu jako u populace ČR (pouze u ekologických organizací běžná veřejnost častěji než zainteresovaná neuměla zhodnotit jejich činnost). Tento výsledek můžeme vysvětlit použitím odlišné metody sběru dat (osobní a online dotazování). Určitou roli ovšem může snad hrát také vyšší míra sebekritiky k posuzování činnosti, o které podle svého mínění nemají respondenti takové povědomí, jaké by potřebovali k jednoznačnému stanovisku. Výrazně častěji vybíraly odpověď „nevím“ ženy oproti mužům a také ti, kteří se ochraně přírody nevěnují profesionálně.

Respondentů z řad zainteresované veřejnosti jsme se dále zeptali, jak hodnotí aktivity osmnácti vybraných skupin vzhledem k jejich dopadu na stav české přírody a životního prostředí (graf 10).³¹

Podle zainteresované veřejnosti má z 18 vybraných skupin nejhorší dopad na stav české přírody činnost developerů. Převážně spíše nepříznivý dopad přisuzuje zemědělcům (mimo ekologické zemědělství). U ostatních skupin již převažuje neutrální nebo příznivý dopad.

Jednoznačně nejlépe hodnocení jsou včelaři, učitelé environmentální výchovy, přírodovědci-odborníci a ochránci přírody. Jen nepatrně níže byli zařazeni biofarmáři,

³¹ Otázka zněla: A jak byste hodnotil/a aktivity následujících skupin vzhledem k jejich dopadu na stav české přírody a životního prostředí?

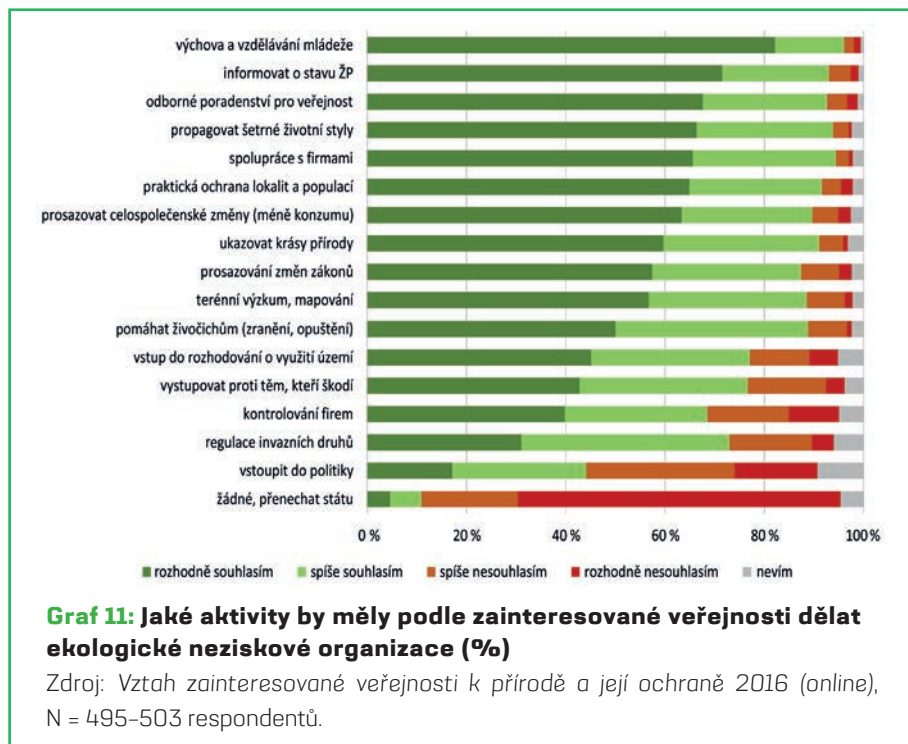

kteří podobně jako předchozí skupiny nebyli kontroverzní, tedy téměř nikdo u nich nevolil krajní zápornou variantu (to se týká také členů turistických klubů s převážně pozitivním a neutrálním dopadem). Dopad ochránců práv zvířat, provozovatelů obnovitelných zdrojů energie (OZE) a zejména ekologických aktivistů na stav české přírody a životního prostředí menší část respondentů vnímá jako velmi nepříznivý. Činnost lesníků, myslivců, vodohospodářů a rybářů-rybníkářů hodnotí zainteresovaná veřejnost převážně záporně. U sportovních rybářů převažuje neutrální dopad.

Ekologické neziskové nevládní organizace se mohou angažovat v desítkách různých činnostech. V dotazníku jsme se zeptali na osmnáct aktivit, které mohou tvořit náplň činnosti organizace³² (viz **graf 11**). Téměř úplný konsenzus panoval ohledně vzdělávání

³² Otázka zněla: Jaké aktivity by podle vás měly vyvíjet ekologické neziskové organizace ve prospěch ochrany přírody a životního prostředí? Prosim, zvolte vhodnou odpověď pro každou z položek.

Graf 11: Jaké aktivity by měly podle zainteresované veřejnosti dělat ekologické neziskové organizace (%)

Zdroj: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 495–503 respondentů.

mládeže ke vztahu k přírodě a životnímu prostředí (82 % rozhodně, 14 % spíše souhlasí). Jednoznačně vychází také souhlas s tím, že by měly tyto organizace informovat o stavu životního prostředí, poskytovat odborné poradenství, propagovat k přírodě šetrné životní styly, spolupracovat s firmami, aby dosáhly většího souladu s požadavky ochrany životního prostředí, nebo provádět praktickou ochranu lokalit a populací.

Relativně menší podpory se dostalo účasti na regulaci invazních druhů, kontrolování činnosti firem z hlediska ochrany životního prostředí nebo vystupování proti těm, kteří škodí přírodě a životnímu prostředí, či vstupu organizací do právních sporů, přesto se okolo tří čtvrtin respondentů domnívá, že by se i těmito aktivitám měly ekologické neziskové organizace věnovat.

Jednoznačný nesouhlas panoval pouze u varianty, že by tyto organizace měly veškeré činnosti přenechat státu – 65 procent rozhodně nesouhlasí a 19 procent spíše nesouhlasí. Rozporuplné byly odpovědi u varianty vstupu do politiky, se kterým téměř polovina dotázaných nesouhlasila (17 % rozhodně, 30 % spíše), ale 27 procent s ním spíše a 17 procent rozhodně souhlasilo.

Návrat zubrů (foto Marián Polák)

Otevřenými otázkami jsme se ptali na osobnosti a organizace, jichž si respondenti nejvíce **váží pro jejich práci ve prospěch přírody a životního prostředí**. Nemáme dost prostoru, abychom tu mohli odpovědi představit v jejich šíři – respondenti uvedli na tři stovky jmen, většinou šlo o české muže aktivní v současnosti nebo nedávné minulosti a více než dvě stovky institucí, organizací a firem.

Mezi **váženými osobnostmi** se opakovaně objevují například Josef Vavroušek, David Attenborough, Bedřich Moldan, Yvonne Gaillyová, Hana Librová či Aleš Máchal. Z organizací byly nejčastěji jmenovány neziskové organizace, a to jak nejznámější české i zahraniční, tak i menší organizace (např. základní organizace ČSOP), koalice a svazy, profesní komory (Český rybářský svaz, Českomoravská myslivecká jednota), veřejné instituce (AOPK ČR, správy CHKO, NP, CzechGlobe), firmy (Lesy ČR), média (Sedmá generace, Prima ZOOM, Fórum ochrany přírody, Myslivost), ale i iniciativy a projekty (Uklidme Česko, Ropák roku, vlčí hlídky, Cena J. Vavrouška). Řada respondentů neuvedla přímo jména, ale váží si všech lidí, kteří žijí skromně, dobrovolně dělají prospěšné aktivity, dále učitelů a vedoucích, kteří vedou děti k lásce k přírodě, laureátů/laureátek Goldmanovy ceny apod.

Odpovědi týkající se **subjektů, které škodí ochraně přírody a životního prostředí**, byly méně konkrétní, respondenti spíše popisovali vybraný problém a jeho aktéry obecně (např. nadnárodní korporace, lobbistické skupiny, politici, technokraté, developéři, lidé a jejich konzumerismus, průmysl, ekoteroristi, myslivci apod.). Nejčastěji byli jmenováni současný a minulý český prezident – Miloš Zeman a Václav Klaus – za svůj negativní vztah k ochraně přírody, prosazování zásahů na Šumavě, průplav DOL, popírání

vlivu člověka na klimatické jevy. Dále byla jmenována řada politiků včetně některých ministrů životního prostředí (T. Chalupa, P. Drobil), politické strany a úřady (AOPK, pozemkový úřad, krajské úřady). V neposlední řadě byla zmíněna téměř padesátka firem – ČEZ, Lesy ČR, Rybářství Hluboká, Diamo, Exxon, Mostecká uhelná, Agrofert nebo Shell. Opakovaně se také objevuje, že ochraně přírody škodí některé kampaně ekologických organizací, protože si běžní lidé ochranu přírody spojují se zeleným extremismem.

Naléhavost problémů z oblasti ochrany přírody a životního prostředí

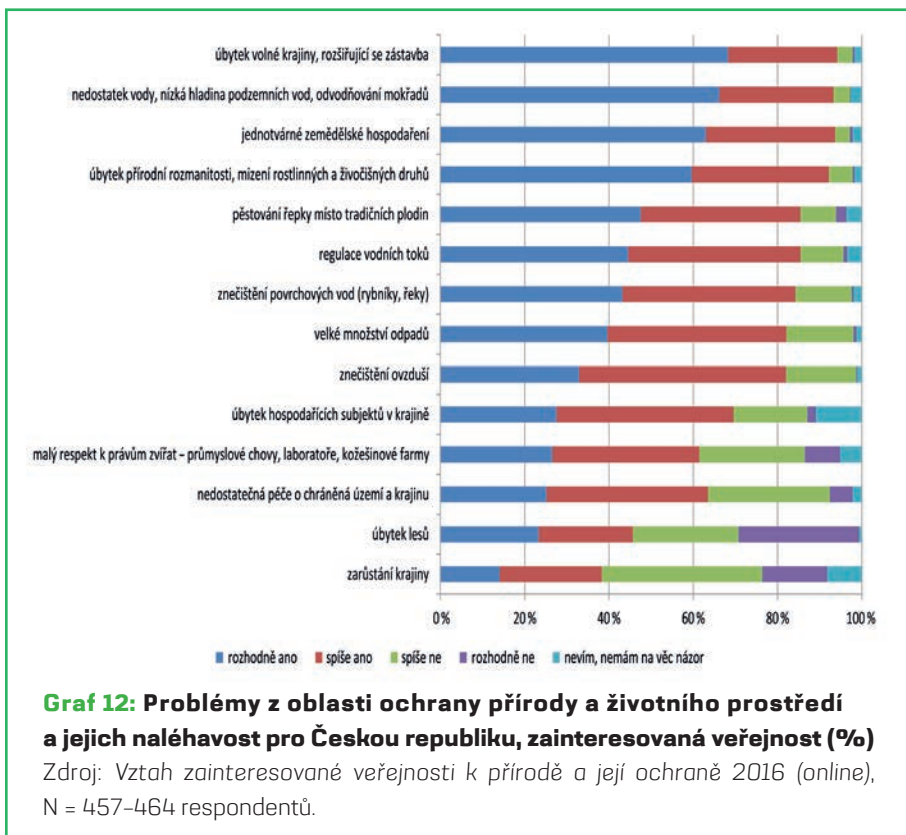
Respondentům z řad zainteresované veřejnosti byl předložen seznam různých problémů z oblasti ochrany přírody a životního prostředí a u každého se měli vyjádřit, zda ho považují za naléhavý pro Českou republiku.³³ Odpovědi respondentů na tuto otázku shrnuje **graf 12**.

Většinu z předložených problémů obecně považují zástupci zainteresované veřejnosti za naléhavé. Za nejnaléhavější problémy z oblasti životního prostředí v České republice považují respondenti úbytek volné krajiny a rozšiřující se zástavbu, nedostatek vody, znečišťování podzemních vod a úbytek mokřadů, jednotvárné zemědělské hospodaření a úbytek přírodní rozmanitosti a mizení rostlinných a živočišných druhů. Za naléhavé považuje tyto problémy více než devět z deseti respondentů, přičemž většina (60–68 %) respondentů zvolila krajní variantu odpovědi „rozhodně ano“.

Zhruba 80 až 85 procent respondentů považovalo za naléhavé problémy pěstování řepky místo tradičních plodin, regulaci vodních toků a znečištění povrchových vod, znečišťování ovzduší a velké množství odpadů, přičemž 40–48 procent respondentů volilo variantu „rozhodně ano“.

Úbytek hospodařících subjektů v krajině považovalo za naléhavý problém 70 procent respondentů, v tomto případě však 42 procent respondentů volilo variantu „spíše ano“. Malý respekt k právům zvířat, například v průmyslových chovech, v laboratořích nebo na kožešinových farmách, a nedostatečnou péči o chráněná území a krajinu považuje za naléhavý problém více než 60 procent respondentů, přičemž více než třetina respondentů volila variantu odpovědi „spíše ano“ a zhruba čtvrtina „rozhodně ano“. Za nejméně naléhavé problémy z předložených považují zástupci zainteresované veřejnosti úbytek lesů a zarůstání krajiny. Více než polovina respondentů je za naléhavé nepovažuje. Úbytek lesů považuje za naléhavý problém 42 procent respondentů a zarůstání krajiny 38 procent respondentů z řad zainteresované veřejnosti. Zarůstání krajiny bylo pro respondenty jednou z neobtížnějších položek k posouzení, 8 procent respondentů zvolilo odpověď „nevím, nemám na věc názor“. Ještě těžší bylo

³³ Otázka zněla: Zde je seznam různých problémů z oblasti ochrany přírody a životního prostředí. Jsou podle vás tyto problémy pro Českou republiku naléhavé?

pro respondenty z řad zainteresované veřejnosti posoudit naléhavost úbytku hospodářských subjektů v krajině, u této položky zvolilo odpověď „nevím, nemám na věc názor“ 11 procent respondentů.

Jedním z nejdiskutovanějších témat ochrany české přírody je management Národního parku Šumava vzhledem ke kůrovcové kalamitě. Čas od času se zviditelňuje konflikt mezi příznivci bezzásahovosti a těmi, kteří doporučují s kůrovcem bojovat, napadené stromy kácet a likvidovat. Při srovnání názorů běžné populace ČR (vlastní data) a zainteresované veřejnosti vidíme podstatné rozdíly.³⁴ Názory populace ČR v této otázce jsou poměrně rovnoměrně rozloženy, u této otázky tedy u veřejnosti nepřevládá jeden nebo

³⁴ Otázka zněla: Má správa národního parku při kůrovcové kalamitě kácet napadené stromy i v bezzásahové zóně, nebo má ponechat les přirozenému vývoji? 1: Určitě kácet – 6: Ponechat přirozenému vývoji.

Protest aktivistů proti kácení na Šumavě (foto Jindra Prach)

druhý názor a 12 procent nedokázalo odpovědět. Zainteresovaná veřejnost vidí otázku jinak – podstatně více se kloní k přirozeným procesům než ke kácení. Zároveň uvnitř zainteresované veřejnosti se ale názory dosti liší – jednoznačně největšími zastánci kácení byli myslivci (přiklání se spíše na stranu kácení), na opačném konci názorového spektra se nachází ekologičtí aktivisté, ochránci přírody a odborníci na životní prostředí, kteří se silně přiklánějí k zachování přirozených procesů.

Hodnocení závažnosti globálních problémů

Z nabídky globálních jevů považovali respondenti zainteresované veřejnosti za nejzávažnější problémy znečišťování zdrojů pitné vody, úbytek tropických deštných pralesů a nedostatek pitné vody.³⁵ Za závažné nebo dosti závažné problémy je považovali téměř všichni respondenti, přičemž 80, resp. 75 procent respondentů z řad zainteresované veřejnosti považovalo tyto dva problémy za velmi závažné. Více než

³⁵ Otázka zněla: Jak závažné jsou podle vás v celosvětovém měřítku následující jevy?

Masivní deforestace a destrukce biologicky cenných území v Indonésii (foto Rainforest Action Network)

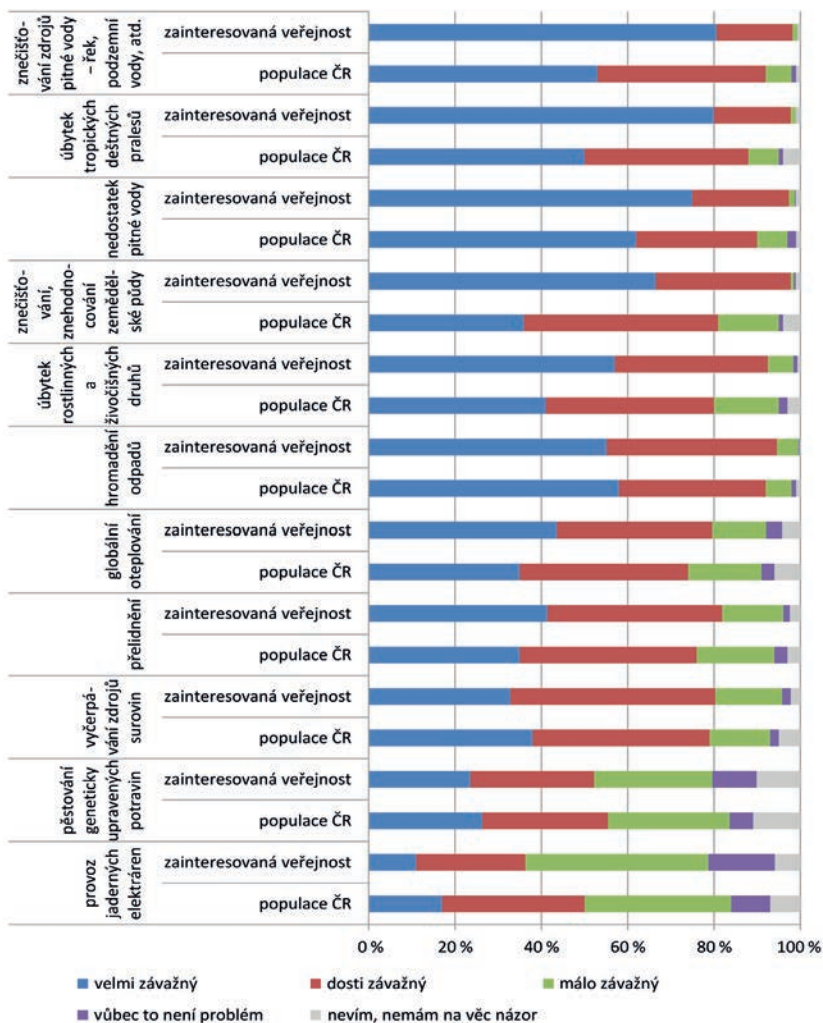
90 procent respondentů považovalo za velmi nebo dosti závažný také problém znečišťování a znehodnocování zemědělské půdy (za velmi závažný ho považovaly dvě třetiny respondentů) a úbytek rostlinných a živočišných druhů a hromadění odpadů, které za velmi závažný problém považovala více než polovina dotázaných. Globální oteplování, přelidnění a vyčerpávání zdrojů surovin je velmi nebo dosti závažným problémem asi pro čtyři pětiny respondentů. Jako nejméně závažné problémy viděli dotazovaní z řad zainteresované veřejnosti pěstování geneticky modifikovaných potravin a provoz jaderných elektráren, které za velmi nebo dosti závažný označila polovina, resp. jen třetina respondentů.

Graf 13 shrnuje výsledky za zainteresovanou veřejnost ve srovnání s populací ČR (Čadová 2016), které byla položena obdobná otázka se stejnou nabídkou odpovědí.³⁶

Běžná populace ČR považuje za nejzávažnější problémy nedostatek pitné vody, hromadění odpadů a znečišťování pitné vody. Tyto problémy označilo za velmi nebo dosti závažné obdobně jako u zainteresované veřejnosti více než 90 procent respondentů výzkumu CVVM. Hromadění odpadů bylo sice u zainteresované veřejnosti

³⁶ Otázka v šetření CVVM zněla: Jak byste hodnotil tyto jevy? Je to v celosvětovém měřítku problém?

Graf 13: Závažnost vybraných globálních jevů - zainteresovaná veřejnost a populace ČR (%)

Zdroje: Zainteresovaná veřejnost: Vztah zainteresované veřejnosti k přírodě a její ochraně 2016 (online), N = 456–460 respondentů.

Populace ČR: Naše společnost 5/2016 (CVVM), N = 1015 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor (podle Čadová 2016).

až pátým nejzávažnějším problémem, ale ve vlastním hodnocení závažnosti tohoto problému mezi běžnou a zainteresovanou veřejností v ČR nebyly příliš velké rozdíly. Nedostatek pitné vody a její znečišťování hodnotily obě skupiny jako **nejzávažnější problémy**, významně se však ve svém hodnocení liší. Přes 80 procent, resp. 75 % zainteresované veřejnosti považovalo tyto problémy za velmi závažné, zatímco v běžné populaci považovalo tyto problémy za velmi závažné 53 procent, resp. 62 % respondentů.

Za mnohem závažnější problém považuje zainteresovaná veřejnost v porovnání s hodnocením běžné české populace také úbytek deštných pralesů, znečišťování zemědělské půdy a úbytek rostlinných a živočišných druhů.

Naopak méně závažným problémem je pro respondenty z řad zainteresované veřejnosti provoz jaderných elektráren, za velmi nebo dosti závažný považuje tento jev polovina populace ČR, ale jen 36 procent respondentů z řad zainteresované veřejnosti. Za zmínku stojí, že ekologičtí aktivisté vnímají problémy většinou jako závažnější než ostatní skupiny (62 % u jádra, 68 % u geneticky modifikovaných potravin, 95 % u globálního oteplování). Odborníci na životní prostředí nepovažují hromadění odpadů za tolik závažný problém jako běžná veřejnost nebo i ostatní zainteresovaná veřejnost.

Závěr

Ochrana přírody, krajiny a životního prostředí je dnes samozřejmou součástí života lidí v České republice i jinde na světě. Její konkrétní podoba však závisí na mnoha faktorech. Tento jev v evropském prostoru souvisí s přijímáním zodpovědnosti, regulací rizik, ale také s potřebou člověka žít kvalitně v bezpečném světě, do něhož patří příroda. Celospolečenské změny přechodu průmyslové společnosti ve společnost post-industriální obsáhly i posun v hodnotových orientacích, postojích a reflexi dopadů lidské činnosti na okolí. Velký vliv na podobu ochrany přírody, krajiny a životního prostředí ve společnostech našeho typu má úroveň odborného poznání i laického vědomí a jednání – jako občanů a spotřebitelů. Opouštění modernistické duality společnosti a přírody provází obnovování vědomí pouta a vzájemné provázanosti. Ovšem environmentálně citlivé nálady ve společnosti mohou existovat i ve společnostech despotických, v sociálních, politických a ekonomických systémech bezohledných k životnímu prostředí. Ekologické problémy viděné ze sociologické perspektivy nemají jednoduchá řešení a nemohou spoléhat pouze na změnu chování jednotlivců. Snad ještě důležitější se zdá být změna společenských vztahů. Tyto problémy totiž nejsou soukromými starostmi, ale veřejnými tématy, která musí být uchopena na úrovni sociálních institucí a procesů.

Česká veřejnost přinejmenším čtyři desetiletí vnímá potřebu chránit přírodu a životní prostředí a všímá si, že společnost má špatný vliv na přírodu, pojmenovává řadu environmentálních problémů a jejich příčin. Jedním z vnímaných problémů je, že společenská atmosféra příliš nepřeje ohleduplnosti vůči přírodě a životnímu

Obsazení chladicí věže Elektrárny Chvaletice aktivisty Greenpeace v roce 2016

(foto Will Rose, Greenpeace)

prostředí, že takové postoje jsou stále spíše okrajové, nikoli široce sdílené. Problémem může být i nedostatečné ukotvení postojů vstřícných vůči přírodě, které se pak nepro-mítají adekvátně v činech, ale převážně jen v rétorické rovině úmyslů a prohlášení.

Co nám řekl výzkum zaměřený na veřejnost, které záleží na stavu přírody a životního prostředí a je ochotná podniknout řadu praktických kroků ke zlepšení situace? Přestože nemůžeme posoudit reprezentativitu vzorku našeho výzkumu, podařilo se získat odpovědi od relativně širokého spektra tzv. zainteresované veřejnosti. Lidí, kteří se více či méně intenzivně zajímají o ochranu přírody a životního prostředí, patří mezi aktivní členy občanské společnosti. Podle předpokladů tito lidé vyhledávají informace týkající se ochrany přírody a nadprůměrně volí k přírodě šetrné chování v každodenním životě, jsou zapojeni v ochraně přírody ve své profesi anebo volném čase. Nepřekvapí, že ve srovnání s běžnou českou populací více třídí odpady, angažují se v aktivitách týkajících se ochrany přírody nebo životního prostředí, jsou uvědomělejší ve spotřebním chování, méně konzumují maso a vnímají naléhavěji většinu problémů životního prostředí.

Uvnitř našeho vzorku „zainteresované veřejnosti“ jsme zároveň identifikovali celou řadu rozdílů v jednání a postojích – podle sociodemografických znaků,

velikosti bydliště, ale ještě více podle začlenění do různých skupin či identit. Odkrývat kořeny a souvislosti odlišností v nahlížení na sporná témata ochrany přírody je důležité, protože může pomoci při vyjednávání konkrétních řešení. Jako nejvyhraněnější se projevily rozdíly na jedné straně mezi lidmi, kteří se sami zařadili mezi myslivce, a dále těmi, kteří se označili za ekologické aktivisty. Tito lidé zauímají až protichůdné názory na řadu otázek, obě skupiny se sice angažují, ale jiným způsobem (frekvence, typ aktivity). Ekologickým aktivistům jsou v názorech a aktivitách blízcí ochránci přírody či odborníci na životní prostředí. Nejblíže myslivcům jsou rybáři.

Aktivismus spojený s některými ekologickými organizacemi vnímá část zástupců zainteresované veřejnosti jako kontraproduktivní extremismus poškozující ochranáře v očích veřejnosti. Větší část si však i radikálnějších činů organizací (jako jsou Greenpeace nebo Sea Shepherd) váží. Problematický vztah mezi politickými elitami a veřejností angažovanou v ochraně přírody a životního prostředí se projevuje i v tom, že politiky často respondenti považují za ty, kdo škodí přírodě. Zainteresovaná veřejnost mezi prací jednotlivých institucí více rozlišuje. Je kritičtější než běžná česká populace vůči činnosti parlamentu, vlády, krajů i obcí na poli ochrany životního prostředí. Lépe hodnotí práci ekologických nevládních organizací a Evropské unie. U globálních problémů má zainteresovaná veřejnost také vyhraněnější postoje než běžná populace. Problémy vnímá jako závažnější, s výjimkou pěstování geneticky upravených plodin a provozu jaderných elektráren, který je obecně v české populaci vnímán spíše pozitivně. Je ovšem známo, že některé ekologické nevládní organizace právě proti jaderné energetice tradičně vystupují.

Podle dotazovaných by se neziskové organizace působící v oblasti ochrany přírody a životního prostředí měly především věnovat environmentálnímu vzdělávání, informování veřejnosti a poradenským službám. Neziskové organizace by měly rozvíjet svou odbornost a komunikovat s veřejností. Méně jednoznačně zainteresovaná veřejnost podporuje aktivity ekologických neziskových organizací v potenciálně konfliktnějších aktivitách týkajících se vstupu do politiky, kontroly firem nebo vystupování jako opozice vůči znečišťovatelům.

Bylo by chybou snažit se rámovat jednání šetrné k životnímu prostředí jako výhradně individuální zodpovědnost člověka-spotřebitele a vinit jednotlivce, že si nezvolil „správné“ hodnoty nebo k nim nebyl vychován. Podstatný je rovněž rámec institucí, sociální řád a společenské struktury. Sociální a sociálně strukturní jevy nejde redukovat na individuální psychologii.

„...velký politický a etický význam má také tendence socializovat ekologii – tj. spojit diskusi o problémech životního prostředí s diskusí o odpovědnosti, demokracii, sociální spravedlnosti, o roli techniky ve společnosti a o změnách společnosti a existujícího sociálního uspořádání (včetně globálního).“ (Suša 2012: 151)

Zdroje, doporučená literatura

- Aoyagi – Usui, M., H. Vinken. 2003. Pro-environmental Attitudes and Behaviors: An International Comparison. *Human Ecology Review*, 10, 1: 23–31.
- Beck, U. 1995. *Environmental Enlightenment. Essays on the Politics of the Risk Society*. New Jersey: Humanities Press.
- Binka, B. 2013. Environmentalismus a věda aneb co a jak se současným ústupem environmentálních témat. *Sociální studia*, 1: 7–10.
- Binka, B. 2009. Zelení úředníci se zbytkem vzpurné duše aneb Osud environmentálních hnutí v České republice. *Ekolist.cz*, 28. 5. 2009.
- Carsonová, R. 1996. Tiché jaro. In: Kohák, E. – R. Kolářský, R. – Míchal, I. (eds.) 1996. *Závod s časem. Texty z morální ekologie*. Ministerstvo životního prostředí, s. 51–55.
- Čísař, O. 2010. Externally sponsored contention: the channelling of environmental movement organisations in the Czech Republic after the fall of Communism. *Environmental Politics*, 19(5): 736–755.
- Čadová, N. 2016. Česká veřejnost o globálních problémech – květen 2016. Tisková zpráva. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 6. června 2016.
- Čížek, L. 2016. Bujarý zelený večírek aneb Jak skončily evropské miliardy určené k podpoře biodiverzity. *Fórum ochrany přírody*, 2: 18–22.
- Diani, M. – Donati, P. R. 1999. Organisational change in Western European environmental groups: a framework for analysis. *Environmental politics*, 8(1), 13–34.
- Dryzek, J. S. 2012. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. 2nd Edition. Oxford University Press.
- Dunlap, R. E. – Catton, W. R. Jr. 1979. Environmental Sociology. *Annual Review of Sociology*, 5: 243–273.
- Dušek, J. 2014. Prolomení mlčení a hledání cest. *Fórum ochrany přírody*, 1: 8–10.
- Fagan, A. 2004. *Environment and Democracy in the Czech Republic. The Environmental Movement in the Transition Process*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Hadler, M – Wohlkönig, P. 2012. Environmental Behaviours in the Czech Republic, Austria and Germany between 1993 and 2010: Macro-Level Trends and Individual-Level Determinants Compared. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48(3): 467–492.
- Hannigan, J. 2014. *Environmental sociology*. Routledge.
- Hill, J. B. 2012. *Poselství Luny. Příběh stromu, ženy a boje za záchranu sekvojí*. Malvern.
- Humlíčková, P. 2012. *Zpráva o implementaci Aarhuské úmluvy 2011*. Praha: Zelený kruh.
- Chawla, L. 1999. Life Path into Effective Environmental Action. *The Journal of Environmental Education*, 31(1): 15–25.

- Inglehart, R. 1977. *Silent Revolution: Changing Values and Political Styles in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press.
- Jančaříková, K. – Mazáčová, N. 2015. Environmentální vzdělávání a výchova. In: Frouz, J. – Moldan, B. (eds.) *Příležitosti a výzvy environmentálního výzkumu*. Praha: Karolinum, s. 231–250.
- Jehlicka, P. 1999. The development of Czech environmental policy 1990–1995: a sociological account. *Czech Sociological Review*, 7(1): 37–50.
- Jehlicka, P. 2001. The new subversives – Czech environmentalists after 1989. In: Flam, H. (ed.) *Pink, purple, green: women's, religious, environmental, and gay/lesbian movements in central Europe today*. Boulder, USA: East European Monographs, s. 81–94.
- Jehlicka, P. – Smith, J. 2007. Out of the woods and into the lab: exploring the strange marriage of American woodcraft and Soviet ecology in Czech environmentalism. *Environment and History*, 13(2): 187–210.
- Junek, V. 1975. *Postoje české veřejnosti k ochraně přírodního prostředí*. Praha: Ústav pro výzkum kultury.
- Keller, J. – Gál, F. – Frič, P. 1996. *Hodnoty pro budoucnost*. Praha: G plus G.
- Kohák, E. 2000. *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: SLON.
- Kolář, F. a kol. 2012. *Ochrana přírody z pohledu biologa. Proč a jak chránit českou přírodu*. Praha: Dokořán.
- Kolářský, R. 2011. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia.
- Krajhanzl, J. 2014 *Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí*. Brno: Lipka, MUNI.
- Librová, H. 1986. Počátky ochrany přírody jako zájmové činnosti. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, s. 43–54.
- Librová, H. 2013. Environmentálně orientované motivace a potenciál zklamání. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 49(1): 53–74.
- Malina, O. 2016. Postoje a aktivity české společnosti vzhledem k životnímu prostředí – květen 2016. Tisková zpráva. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 10. června 2016.
- Meadows, D. a kol. 1995. *Překročení mezí. Konfrontace globálního kolapsu s představou trvale udržitelné budoucnosti*. Praha: Argo.
- Moldan, B. 2015. *Podmaněná planeta*. Praha: Univerzita Karlova.
- Müllerová, H., V. Stejskal. 2013. *Ochrana zvířat v právu*. Praha: Academia.
- MŽP. 2011. *Přehled práce neziskových organizací v ochraně životního prostředí. Výsledky a náklady projektů NNO podpořených v dotačních řízeních MŽP v letech 2006–2010*. Praha: MŽP.
- Novák, A. 2013. Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu. *Mezinárodní vztahy*, 3: 81–103.
- Piketky, T. 2015. *Kapitál v 21. století*. Praha: Knižní klub, Universum.

- Ptáčková, K. – Dušková, M. Vzdělání Češi mají rádi přírodu, o její ochraně toho ale mnoho neví. *Fórum ochrany přírody*, 1: 42–46.
- Saunders, C. 2013. *Environmental Networks and Social Movement Theory*. London: Bloomsbury.
- Shellenberger, M. – Nordhaus, T. 2004. *The death of environmentalism. Global warming politics in a post-environmental world*. Breakthrough Institute.
- Skýbová, M. 2011. *Etika a příroda. Proč brát morální ohledy na přírodu?* Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Smith, M. L. – Jehlicka, P. 2012. Environmental Values in Central and Eastern Europe: Perspectives from East and West. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48(3): 409–419.
- Sokolíčková, Z. 2012. *Člověk v pokorném závazku vůči světu. Studie z ekologické etiky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Soukup, P. 2001. *ISSP – životní prostředí*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Stibral, K. 2012. Estetika a ochrana přírody. In: Lapka, M. – J. Vávra, J. – Šubrt, J. (eds.) *Naše společná přítomnost I.*, s. 69–86.
- Storch, D. 2015. Máme vizi ochrany přírody? *Fórum ochrany přírody*, 1: 12–14.
- Suša, O. 2012. Kooptace protestu, ekologická krize a dilema „ekologické modernizace.“ In: Lapka, M. – Vávra, J. – Šubrt, J. (eds.) *Naše společná přítomnost I.*, s. 137–154.
- Suša, O. – Stáhel, R. 2016. *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Filosofie.
- Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. 1991. *Naše společná budoucnost*. Praha: Academia.
- Tuček, M. 2016. Hodnocení ochrany životního prostředí – květen 2016. Tisková zpráva. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 13. června 2016.
- Urban, J. 2014. Environmentální sociologie. In: Šubrt, J. (ed.). *Soudobá sociologie VI. (Oblasti a specializace)*. Praha: Karolinum, s. 84–116.
- Vávra, J. – Lapka, M. – Cudlínová, E. 2014. Green Growth From the Perspective of the Czech Republic. In: Vávra, J. – Lapka, M. – Cudlínová, E. (eds.) *Current Challenges of Central Europe: Society and Environment*. Prague: Charles University, s. 108–132.
- Vavroušek, J. 1996. Závod s časem (hledání lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života). In: Kohák, E. – R. Kolářský, R. – Míchal, I. (eds.) *Závod s časem: Texty z morální ekologie*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, s. 209–216.
- Vojtíšková, K. 2016. Tahle země není pro ekologické aktivisty. *Sedmá generace*, 5: 13–16.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH.

Seznam grafů

- Graf 1** Charakteristika respondentů ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí (%)
- Graf 2** Podíl osob celkově, mužů, žen zapojujících se do činností v rámci ochrany přírody (%)
- Graf 3** Zapojení zainteresované veřejnosti a populace ČR do aktivit na podporu životního prostředí v posledních 5 letech (%)
- Graf 4** Účast zainteresované veřejnosti na aktivitách souvisejících s ochranou přírody a/nebo životního prostředí (%)
- Graf 5a** Zapojení zainteresované veřejnosti do aktivit běžného života na podporu životního prostředí (%)
- Graf 5b** Zapojení populace ČR do aktivit běžného života na podporu životního prostředí (%)
- Graf 6** Trávení času v přírodě – zainteresovaná veřejnost, podle typu bydliště (%)
- Graf 7** Trávení času v přírodě – zainteresovaná veřejnost, podle charakteristiky (%)
- Graf 8** Členství v zájmových oddílech, zabývajících se ochranou nebo pobytem v přírodě v průběhu dětství, zainteresovaná veřejnost (%)
- Graf 9a** Hodnocení činnosti v ochraně životního prostředí zainteresovanou veřejností (%)
- Graf 9b** Hodnocení činnosti v ochraně životního prostředí populací ČR (%)
- Graf 10** Hodnocení vlivu aktivit skupin na přírodu a životní prostředí zainteresovanou veřejností (%)
- Graf 11** Jaké aktivity by měly podle zainteresované veřejnosti dělat ekologické neziskové organizace (%)
- Graf 12** Problémy z oblasti ochrany přírody a životního prostředí a jejich naléhavost pro Českou republiku, zainteresovaná veřejnost (%)
- Graf 13** Závažnost vybraných globálních jevů – zainteresovaná veřejnost a populace ČR (%)

Nová strategie Akademie věd České republiky

motto: „Špičkový výzkum ve veřejném zájmu“

Uplynulých dvacet let prokázalo, že Akademie věd je významnou a nenahraditelnou součástí systému výzkumu, vývoje a inovací České republiky. Nadále musí zůstat garantem kvality, avšak pro její další rozvoj je nezbytné, aby byla schopna identifikovat důležité vědecké a společenské otázky, fundovaným způsobem definovat problematiku a vypracovat návrhy řešení z hlediska současné úrovně dosaženého poznání. Akademie věd má již ve své dnešní podobě dobré základy pro to, aby v blízké budoucnosti mohla působit nejen jako součást špičkové světové vědy a centrum národní kultury, ale i jako stále důležitější hospodářský činitel.

Témata, jako jsou například energetická budoucnost České republiky, zdraví občanů nebo kvalita veřejných politik, představují složité okruhy problémů, jejichž řešení vyžaduje široce založený interdisciplinární výzkum. Akademie věd proto připravila Strategii AV21, jejímž základem je soubor koordinovaných výzkumných programů využívající mezioborových a meziinstitucionálních synergií s cílem identifikovat problémy a výzvy dnešní doby a koordinovat výzkumné úsilí pracovišť Akademie věd směrem k jejich řešení. Základní rámec strategie schválil Akademický sněm v prosinci 2014 s tím, že relevantní programy bude možné navrhnout i v dalším období. Výzkumné programy Akademie věd jsou od počátku otevřeny partnerům z vysokých škol, podnikatelské sféry a institucím státní a regionální správy, stejně jako zahraničním výzkumným skupinám a organizacím. Nezbytnou podmínkou pro uskutečňování Strategie AV21 je dlouhodobá stabilita systému výzkumu, vývoje a inovací v České republice.

Základním nástrojem pro realizaci Strategie AV21 je soubor koordinovaných výzkumných programů pracovišť Akademie věd:

- Naděje a rizika digitálního věku
- Systémy pro jadernou energetiku
- Účinná přeměna a skladování energie
- Přírodní hrozby
- Nové materiály na bázi kovů, keramik a kompozitů
- Diagnostické metody a techniky
- Kvalitní život ve zdraví i nemoci
- Potraviny pro budoucnost
- Rozmanitost života a zdraví ekosystémů
- Molekuly a materiály pro život
- Evropa a stát: mezi barbarstvím a civilizací
- Paměť v digitálním věku
- Efektivní veřejné politiky a současná společnost
- Formy a funkce komunikace

Důležitou součástí strategie je aktivita Aplikační laboratoře AV ČR, jejímž cílem je rozšířit přímé kontakty pracovišť Akademie věd s aplikační sférou. Strategie AV21 zároveň respektuje klíčovou roli základního výzkumu, který je ve všech vědeckých disciplínách podstatou jejich vývoje.

Koordinátory výzkumných programů jsou ředitelé zapojených pracovišť nebo pověřeni vědeckí pracovníci. Ti zajišťují vyhledávání nových, společensky relevantních témat výzkumu, provádějí syntézu dostupných informací a výsledků výzkumu z hlediska současné úrovně dosaženého poznání a koordinují vypracování návrhu výzkumného programu.

Výzkumné programy schvaluje Akademická rada v součinnosti s Vědeckou radou.

Program **Rozmanitost života a zdraví ekosystémů (ROZE)** v rámci Strategie AV21 koordinuje Biologické centrum. Kromě něj je do programu ROZE zapojeno dalších 7 ústavů Akademie věd ČR (Botanický ústav, Geologický ústav, Mikrobiologický ústav, Sociologický ústav, Ústav biologie obratlovců, Ústav státa a práva, Ústav živočišné fyziologie a genetiky) a řešení se účastní více než 30 dalších institucí a firem.

Program ROZE se zabývá nepostradatelnou rolí biodiverzity na úrovni molekul, genů, druhů, společenstev a ekosystémů. Jeho náplní je i lepší poznání a pochopení mechanismů klíčových biogeochemických cyklů a toků látek a energie mezi složkami ekosystému. Náplní je také poznání koevoluce a vzájemných vztahů druhů, ekologie invazních druhů včetně vlivu na původní ekosystémy, hodnocení genetické diferenciace v populacích a poznání procesů vzniku nových druhů. Hierarchické členění biodiverzity vytváří mimořádně vhodné příležitosti k mezioborové spolupráci.

Metodicky program propojuje biologické, ekologické, geologické i společenskovední disciplíny s ambicí přinést originální a komplexní poznatky o biodiverzitě a jejím významu pro lidskou společnost na pozadí abiotických složek prostředí, jakož i poznatky o struktuře a funkcích suchozemských i vodních ekosystémů. Získané výsledky se uplatní v trvale udržitelných systémech ochrany rostlin, v zemědělství, lesnictví, rybářství a dalších oborech využívajících přírodní ekosystémy. Výstupem budou též teoretické a praktické přístupy k péči o životní prostředí, moderní východiska ochrany přírody a krajiny i další doporučení sledující účelné a udržitelné využívání přírodních zdrojů lidskou společností, v důsledku zajišťující kvalitní život. Významnou součástí programu bude komunikace s nejširší veřejností a výchova všech cílových skupin obyvatelstva.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., rozvíjí sociologické teorie a metodologii soudobého sociologického výzkumu. Provádí jednorázová i opakovaná empirická šetření, srovnávací výzkumy, případové studie, sondy i výzkumy veřejného mínění. Používá moderní výzkumné metody kvantitativní i kvalitativní a využívá též poznatků, přístupů a metod příbuzných vědních oborů, jako jsou zejména ekonomie, politická věda, právo, demografie, sociální geografie a genderová studia. SOÚ AV ČR, v. v. i., podporuje a rozvíjí také nezávislý výzkum veřejného mínění a archivaci kvantitativních a kvalitativních dat.

Mgr. et Bc. Kateřina Vojtíšková, Ph.D., absolvovala magisterské studium biologie na Přírodovědecké fakultě UK a doktorské studium sociologie na Fakultě sociálních studií UK. Je pracovnící výzkumného oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Žije na venkově a ve svém volném čase se zabývá otázkami životního prostředí a ochrany přírody v místě bydliště i globálními souvislostmi lidské činnosti a lidského bytí.

Mgr. Věra Patočková, M.A., Ph.D., je absolventkou doktorského studia kulturologie na Ústavu etnologie Filozofické fakulty UK. Absolvovala rovněž studijní program WLRA International Centre of Excellence v Nizozemsku zaměřený na problematiku volného času. Působí ve výzkumném oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Zaměřuje se na problematiku veřejné správy na lokální a regionální úrovni, kultury v lokálním a regionálním prostředí a na problematiku volného času.

Mgr. et Mgr. Renáta Mikešová vystudovala sociální geografii a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě UK a sociologii a sociální antropologii na Fakultě sociálních věd UK. V současné době je pracovnící výzkumného oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., a doktorandkou na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje. Věnuje se zkoumání prostorových aspektů sociálního znevýhodnění, tématu migrace a volebnímu chování.

Edice Strategie AV21 | Rozmanitost života a zdraví ekosystémů

Kateřina Vojtíšková, Věra Patočková, Renáta Mikešová | Vztah obyvatel k přírodě a její ochraně. Sociologická perspektiva

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., pro Kancelář Akademie věd ČR, Národní 3, 117 20 Praha 1. Grafická úprava Robin Brichta. Fotografie na obálce Marián Polák a archiv. Technická redaktorka Brigita Dusiová. Odpovědná redaktorka Dana Pačková. Vydání 1, 2017. Ediční číslo 12115. Sazba a tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

<http://av21.avcr.cz>

ISBN 978-80-200-2686-6

9 788020 026866